

از کتابداری تا علم اطلاعات و دانش‌شناسی: تاریخ‌نگاری، زمینه‌های شکل‌گیری و سیر تحول عنوان رشته در ایران

دکتر مظفر چشمه‌سهرابی^۱، دکتر غلامرضا حیدری^۲، افروز عظیمی وزیری^۳

چکیده

تاریخ ارسال: ۹۶/۴/۱۹ - تاریخ پذیرش: ۹۶/۶/۱۹

هدف: هدف اصلی مقاله حاضر بررسی چگونگی تغییر عنوان رشته از «کتابداری و اطلاع‌رسانی» به «علم اطلاعات و دانش‌شناسی» در ایران است.

روش: در پژوهش حاضر از روش تحلیلی - تاریخی استفاده شد. جامعه آماری این پژوهش شامل آثار، رخدادهای، تلاش‌ها و اقدام‌های انجام شده در خصوص تغییر نام رشته کتابداری از آغاز تاکنون است. به همین منظور، ابتدا نام رشته بر اساس برنامه‌های درسی و آموزشی از سال ۱۳۴۴ تاکنون بررسی و طبقه‌بندی شد. سپس بنیان‌های فکری و رویکردهای غالب در شکل‌گیری عنوان شناسایی و تبیین گردید. همچنین، مجموعه اقدام‌ها و تلاش‌های صورت‌گرفته تا پیش از تغییر عنوان در ۲۳ مهر ۱۳۹۱، که در حقیقت پیش‌زمینه‌های تغییر عنوان رشته به‌شمار می‌روند، شناسایی و نقش هر یک مشخص شد. در نهایت، تاریخ‌نگاری و پیشینه دو اصطلاح «علم اطلاعات» و «دانش‌شناسی» بر اساس حضور در عنوان‌های بروندها و رخدادها و علمی رشته ترسیم گردید.

یافته‌ها: نتایج این بررسی نشان داد، برنامه‌های درسی و آموزشی مصوب از آغاز تاکنون حکایت از سه دوره زمانی با سه عنوان مجزای «کتابداری»، «کتابداری و اطلاع‌رسانی»، و «علم اطلاعات و دانش‌شناسی» را دارد که به ترتیب محور اصلی آن‌ها «آموزش فهرست‌نویسی و رده‌بندی»، «توسعه خدمات کتابداری و اطلاع‌رسانی»، و «آموزش

۱. دانشیار دانشگاه اصفهان (نویسنده مسئول). Sohrabi51@gmail.com

۲. دانشیار دانشگاه شهید چمران اهواز. ghrhaidari@gmail.com

۳. دانشجوی دکتری علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه شهید چمران اهواز. Azimim444@gmail.com

فناوری اطلاعات» بوده است. دیگر نتایج این بررسی نشان داد در شکل‌گیری عنوان جدید رشته سه رویکرد غالب «دانش‌شناسی»، «علم اطلاعات» و «عناوین ترکیبی» نقش داشته‌اند که سردسته رویکرد اول هوشنگ ابرامی، سردسته دومی عباس خُزّی، و سومی به دلیل تعدد و تنوع فکری و عدم تمرکز بر یک عنوان، فاقد سردسته است.

نتیجه‌گیری: نتایج تحقیق نشان داد عنوان جدید در حقیقت شکل تغییر یافته و اصلاح‌شده عنوان قدیم است. افزون بر این، آثار ذکر شده در این مقاله، کتاب‌شناسی مناسبی برای تحقیقات آینده خواهد بود.

کلیدواژه‌ها: کتابداری و اطلاع‌رسانی، علم اطلاعات و دانش‌شناسی، تاریخ نگاری، تغییر نام.

مقدمه

مطالعه و بررسی آموزش رسمی دانشگاهی رشته کتابداری که از سال ۱۳۴۴ در دانشگاه تهران شروع شد و وجود تحولات و دگرگونی‌های متعددی که در طول نیم قرن گذشته این رشته شاهد آن بوده و به خود دیده است نظیر تغییر و تحولات عنوانی رشته، تغییر ماهیت خدمات کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی، تغییر نگرش‌ها و دیدگاه‌های متخصصان رشته، نگرش جامعه نسبت به رشته، تقاضاها و فشارهای جامعه دانشجویی و تحصیل‌کردگان رشته، تغییر محتوایی برنامه‌های درسی، ایجاد دوره‌های جدید کارشناسی ارشد و دکتری، تغییر در محتوای درس‌های گرایش‌های ارشد، حذف برخی از گرایش‌ها در مقطع کارشناسی ارشد و دکتری، حذف گرایش‌های شش‌گانه دوره کارشناسی، ایجاد رشته‌های میان‌رشته‌ای، حضور فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی در کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی، تغییر در محتوای منابع درسی و غیردرسی، جملگی از وجود چالش‌هایی حکایت دارد که برنامه درسی رشته در سال‌های گذشته داشته است.

در خصوص تغییر نام رشته، تحقیقاتی در کشور انجام شده است که آنها را می‌توان به سه دسته تقسیم کرد. دسته اول، تحقیقاتی است که به نظرخواهی از جامعه علمی کتابداری و اطلاع‌رسانی پیرامون تغییر نام رشته پرداختند. این تحقیقات را می‌توان به دو گروه تقسیم کرد. گروه اول شامل تحقیقاتی است که نظرهای دانشجویان را درباره تغییر

نام رشته منعکس می‌کنند، نظیر «سعادت» (۱۳۷۷)، «بیگدلی و آبام» (۱۳۸۲)، «ترکیان تبار» (۱۳۸۶)، و «ساروخانی» (۱۳۸۸). نتایج این تحقیقات بیانگر خواست دانشجویان درباره تغییر نام رشته است. گروه دوم شامل دو تحقیق «داورپناه، فتاحی، و خسروی» (۱۳۸۸) و «حسن‌زاده و غیوری» (۱۳۸۸) است که نظرهای جامعه کتابداری (اعضای هیئت علمی، کتابداران و دانشجویان) را بیان می‌کنند. در هر دو تحقیق، دانشجویان و کتابداران خواهان تغییر نام رشته هستند، ولی در مورد اعضای هیئت علمی، نتایج یکسان نیست.

دسته دوم، تحقیقات تطبیقی و درباره نام رشته در سایر کشورهاست. در کشور تنها یک تحقیق توسط «ملک‌احمدی، سلیمان‌زاده نجفی و آتش‌پور» (۱۳۹۰) در این باره انجام شده است که نتایج آن نشان داد در مجموع در دانشگاه‌های مورد بررسی در سه قاره اروپا، آمریکا و استرالیا، رایج‌ترین نام برای رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی، «علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی» (۲۹/۸۸٪) و رایج‌ترین نام برای دانشکده مجری این رشته نیز «دانشکده کتابداری» (۲۵٪) است.

دسته سوم شامل تحقیقاتی است که به ضرورت‌ها و الزام‌های تغییر رشته و محتوا و با سرفصل‌های رشته پرداختند. از جمله این تحقیقات می‌توان به «حیاتی» (۱۳۷۸)، «دیانی» (۱۳۷۹)، «فتاحی» (۱۳۷۹)، «حیدری» (۱۳۸۹)، و «فتاحی» (۱۳۹۱) اشاره کرد. با توجه به آنچه اشاره شد و به منظور ثبت و ضبط پشتوانه‌های علمی و تمامی تلاش‌های صورت‌گرفته درباره تغییر نام رشته و نیز با عنایت به اینکه تاکنون تحقیقی که به صورت کامل به این موضوع پرداخته باشد و مجموعه برنامه‌های درسی، سرفصل‌های درس‌ها، دیدگاه‌ها و تلاش‌ها و متون مربوط به این حوزه را بررسی کرده باشد، یافت نشد؛ این پژوهش در صدد است تا ضمن پرکردن این خلأ به پرسش‌های زیر نیز پاسخ دهد:

۱. تغییرات نام رسمی رشته بر اساس برنامه‌های درسی از چه تاریخی بوده است؟
۲. برنامه‌های درسی و آموزشی رشته از آغاز تاکنون عمدتاً چه هدف یا هدف‌هایی را

دنبال کرده‌اند؟

۳. رویکردهای غالب در تغییر نام رشته کدامند؟
۴. عنوان انتخابی جدید، متأثر از دیدگاه‌ها و آثار کدام چهره‌های رشته است؟
۵. تلاش‌ها و اقدام‌های صورت‌گرفته در راستای تغییر عنوان رشته به «علم اطلاعات و دانش‌شناسی» کدامند؟

افزون بر این، پرسش‌های دیگری در خصوص عنوان جدید رشته و نسبت آن با برنامه‌های درسی دوره‌های مختلف قابل طرح است که در این مقاله مجال پاسخگویی به آنها نیست. پرسش‌هایی چون: آیا در تغییر نام رشته به «علم اطلاعات و دانش‌شناسی» رویکرد خاصی مد نظر بوده است؟ در صورت مثبت بودن پاسخ، رویکرد غالب در تغییر نام رشته کدام است؟ آیا عنوان فارسی رشته از فلسفه و پشتوانه فکری لازم برخوردار است؟ آیا عنوان انگلیسی رشته درست و فاقد ابهام است؟ آیا ترکیب دو مفهوم «علم اطلاعات» و «دانش‌شناسی» در عنوان رشته صحیح است؟ آیا این عنوان از جامعیت و مانعیت لازم برخوردار است و به سان چتری تمام مقاطع تحصیلی و گرایش‌های رشته را در برمی‌گیرد؟ کدام گرایش‌ها بیشتر و کدام کمتر مرتبط با عنوان رشته هستند؟ آیا بین درس‌ها و عنوان رشته رابطه منطقی وجود دارد؟ کدام یک از درس‌های تخصصی خارج از دایره موضوعی رشته قرار دارند؟ آیا ممکن است جای برخی از درس‌های کلیدی در دایره عنوان علم اطلاعات و دانش‌شناسی خالی باشد؟ و پرسش‌های دیگری از سنخ فلسفی (معرفت‌شناسی، هستی‌شناسی، روش‌شناسی، و ارزش‌شناسی)، که پاسخ به این پرسش‌ها به مقاله دیگری موکول خواهد شد.

روش‌شناسی تحقیق

در این تحقیق پایگاه‌های اطلاعاتی نورمگز، نامتن، مگ ایران، پایگاه اطلاعاتی جهاد دانشگاهی، پایگاه استنادی علوم جهان اسلام، کتابخانه اجتماعی علم اطلاعات و دانش‌شناسی، پورتال علوم انسانی، و وب‌سایت‌های کتابخانه ملی جمهوری اسلامی

ایران و وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و همچنین کتاب‌شناسی اطلاعات و ارتباطات، جستجو و بررسی شد. کلیدواژه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی، برنامه درسی، برنامه آموزشی، سرفصل‌های درس‌ها، آموزش کتابداری، عنوان رشته، علم اطلاعات، دانش‌شناسی، اطلاع‌رسانی، و کتابداری در هریک از پایگاه‌های اطلاعاتی فوق‌مورد کاوش قرار گرفت. روش تحقیق به‌کارگرفته شده در پژوهش حاضر، تحلیلی - تاریخی است. جامعه آماری تحقیق شامل کلیه برنامه‌های درسی، سرفصل‌های درس‌ها، دیدگاه‌ها و تلاش‌ها و متون منتشره تا ۳۱ مهر ۱۳۹۱ یعنی زمان تغییر رسمی نام رشته است. در نهایت ۹۰ منبع جهت مطالعه و بررسی انتخاب شد که در متن مقاله یا در بخش منابع مشخصات آنها ذکر شده است.

یافته‌های پژوهش

پرسش اول: تغییرات عنوانی رشته در ایران در نیم قرن گذشته

با وجود اینکه برنامه‌های درسی و سرفصل‌های درس‌های رشته در مقاطع مختلف از آغاز تا سال ۱۳۹۱ از تنوع خاصی برخوردار است، ولی می‌توان آنها را زیر چتر سه عنوان به شرحی که در ادامه خواهد آمد، دسته‌بندی کرد.

الف) کتابداری (۱۳۴۴-۱۳۶۵)

این دوره که حدود ۲۲ سال به طول انجامید، عنوان آن کتابداری بود. در این دوره در مقاطع کاردانی، کارشناسی، و کارشناسی ارشد در دانشگاه‌های تهران، تبریز، شیراز، شهید چمران اهواز، الزهراء، علوم پزشکی ایران، و مؤسسه ایران زمین و همچنین به صورت محدود در دانشگاه‌های اصفهان و مشهد دانشجوپذیرش شد (کیانی خوزستانی، ۱۳۷۶؛ حیاتی، ۱۳۸۳). در همین دوره در سال ۱۳۴۵ انجمن کتابداران ایران به همت جمعی از کتابداران تأسیس شد (افشار، ۱۳۵۵: ۳۰۴). نگرش کمیته برنامه‌ریزی درسی رشته نیز بر تربیت تکنسین برای کتابخانه‌ها و تربیت افرادی برای مدیران کتابخانه‌ها بود. لذا، این نگرش در تدوین سرفصل‌ها نیز مشهود است. همچنین

محور غالب در این دوره فهرست‌نویسی ورده‌بندی است. در نتیجه، این دوره را باید دوره آموزش فهرست‌نویسی ورده‌بندی کتاب در ایران نامید. البته علت اصلی غالب بودن این نگرش، نبود آموزش دانشگاهی در زمینه فهرست‌نویسی ورده‌بندی و وجود صدها هزار کتاب فهرست‌نویسی نشده در کتابخانه‌های ایران بود.

ب) کتابداری و اطلاع‌رسانی (۱۳۶۵ تا ۱۳۸۵)

در این دوره بیست ساله، رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی دستخوش تغییرات و تحولات متعددی شد. در تاریخ ۹ اسفند ۱۳۶۵ شورای عالی برنامه‌ریزی، برنامه درسی و سرفصل‌های دوره کارشناسی ارشد رشته را با عنوان «علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی» تصویب و ابلاغ کرد. با وجود اینکه عنوان رشته شامل دو جزء کتابداری و اطلاع‌رسانی بود، محتوای بیشتر درس‌ها بر محور «کتابخانه» می‌چرخید، به گونه‌ای که از میان چهار گرایش، عنوان سه‌گرایش مصوب اصطلاح «کتابخانه» را با خود داشت. لذا در کنار گرایش‌های سه‌گانه «کتابخانه‌های دانشگاهی»، «کتابخانه‌های آموزشگاهی»، و «کتابخانه‌های عمومی» گرایش «اطلاع‌رسانی» نیز اضافه شد. در این گرایش بیشتر تأکید بر «خدمات اطلاع‌رسانی» بود، به گونه‌ای که اعضای شورای کمیته برنامه‌ریزی وقت رشته، هدف اصلی از ایجاد این گرایش را «فراهم آوردن امکانات آموزشی لازم به منظور تربیت متخصصان این رشته جهت اداره و انجام کارهای تخصصی و پژوهشی در مراکز مدارک، کتابخانه‌های تخصصی و سازمان‌ها و مؤسساتی که در زمینه‌های مربوط به خدمات اطلاع‌رسانی فعالیت می‌نماید» (شورای عالی برنامه‌ریزی آموزشی، ۱۳۶۵، ص ۵)، عنوان کردند. محتوای ۴ درس از ۵ درس اجباری این گرایش (مانند ذخیره و بازیابی اطلاعات، نمایه‌سازی و چکیده‌نویسی، تکنولوژی اطلاعات و سیستم‌های اطلاعاتی، و داده‌پردازی) جدید و همان‌طور که در هدف دوره نیز پیش‌تر اشاره شد، در نهایت در راستای خدمات اطلاع‌رسانی بود.

علاوه بر آنچه اشاره شد، در ۲۶ تیر ۱۳۷۳ نیز سرفصل‌های دکترای رشته با عنوان «کتابداری و اطلاع‌رسانی» تصویب و ابلاغ شد. در صفحه دو این سرفصل‌ها در خصوص

ضرورت راه‌اندازی این دوره آمده است:

افزایش بی‌سابقه حجم اطلاعات در سطح جهان، پدیده‌ای که با اصطلاح انفجار اطلاعات، از آن یاد می‌شود و نیز پیشرفت تکنولوژی اطلاعاتی در دهه‌های اخیر و پیدایش انواع گوناگون ابزارهای نگهداری و ثبت اطلاعات نظیر حافظه‌های کامپیوتری و دیسک‌های نوری، لزوم داشتن متخصصانی که بتوانند با آشنایی با این پیشرفت‌ها و با کمک اندیشه خلاق خود امکانات بهره‌گیری از این پیشرفت‌ها را در جهت منافع ملی ایران فراهم آورند و در عین حال به ارتقای میزان بهره‌گیری از میراث غنی فرهنگی گذشته به مدد امکانات جدید کمک کنند، روزه‌به‌روز بیشتر احساس می‌شود (شورای عالی برنامه‌ریزی آموزشی، ۱۳۷۳).

بنا به ضرورتی که اشاره شد، اصطلاح «اطلاع‌رسانی» نه تنها جزئی از عنوان رشته در مقطع دکتری شد، بلکه بررسی درس‌های تخصصی اجباری این دوره یعنی «ارتباطات و سیبرنتیک»، «برنامه‌ریزی کتابخانه‌ها و خدمات اطلاعاتی»، «سمینار روش‌شناسی تحقیق»، «سمینار مدیریت اطلاعات»، «کتابداری و اطلاع‌رسانی بین‌المللی»، «مدیریت پایگاه‌های اطلاعاتی»، «نظام‌های بازیابی اطلاعات» و برخی از درس‌های اختیاری همچون «اقتصاد اطلاعات»، «رفتارهای اطلاع‌یابی و نیازهای اطلاعاتی»، «جغرافیای سیاسی اطلاعات (ژئوپولیتیک اطلاعات)» نشان از غلبه «اطلاعات و اطلاع‌رسانی» بر «کتابخانه و کتابداری» در این دوره دارد.

در این برهه زمانی برخلاف برنامه‌های درسی دوره‌های کارشناسی ارشد و دکتری که در تدوین آنها گرایش و حرکت به سمت اطلاع‌شناسی و اطلاع‌رسانی بود، پیکره اصلی رشته که دوره کارشناسی است، همچنان بر محور کتابخانه و کتابداری بود، به گونه‌ای که در آخرین برنامه درسی این دوره که در نیمه اول سال ۱۳۷۵ تصویب و ابلاغ شد، از ۲۳ درس تخصصی اجباری رشته فقط ۳ درس غیرکتابخانه‌ای (ماشین‌نویسی فارسی، ماشین‌نویسی لاتین، و گزارش‌نویسی) مشاهده می‌شود (جدول ۱).

جدول ۱. درس‌های تخصصی کتابداری (اجباری) دوره کارشناسی

ردیف	عنوان درس	تعداد واحد	ردیف	عنوان درس	تعداد واحد
۱	مجموعه‌سازی ۱: تهیه و سفارش	۲	۲	مواد و خدمات کتابخانه برای بزرگسالان	۲
۲	مجموعه‌سازی ۲: انتخاب	۲	۲	مواد و خدمات کتابخانه برای کودکان و نوجوانان	۲
۳	سازماندهی مواد ۱: فهرست‌نویسی	۳	۲	ماشین‌نویسی فارسی	۲
۴	سازماندهی مواد ۲: رده بندی	۳	۲	ماشین‌نویسی لاتین	۲
۵	سازماندهی مواد ۳: فهرست‌نویسی	۳	۳	کتابخانه و کتابداری	۳
۶	سازماندهی مواد ۴: رده بندی	۳	۳	اداره کتابخانه ۳	۳
۷	مرجع‌شناسی عمومی: فارسی و عربی	۲	۳	کارآموزی (قسمت اول)	۳
۸	مرجع‌شناسی عمومی: لاتین	۲	۳	کارآموزی (قسمت دوم)	۳
۹	مرجع‌شناسی تخصصی	۳	۳	کارآموزی (قسمت سوم)	۳
۱۰	اصول کار مرجع	۲	۳	کارآموزی (قسمت چهارم)	۳
۱۱	ساختمان و تجهیزات کتابخانه	۲	۲	گزارش‌نویسی	۲
۱۲	مواد سمعی و بصری	۳	۵۸	جمع	۵۸

اگرچه در این دوره زمانی در دو مقطع کارشناسی ارشد و دکترای رشته، حرکت به سمت خدمات اطلاع‌رسانی بود؛ در دوره کارشناسی تأکید بر گسترش خدمات کتابخانه‌ای بود. لذا، این دوره را باید آمیزه‌ای از خدمات کتابداری و اطلاع‌رسانی البته با غلبه بر خدمات کتابخانه‌ای نام نهاد.

ج) علم اطلاعات و دانش‌شناسی (۱۳۸۵ تاکنون)

در این دوره ده‌ساله، زمینه‌های تغییر نام رشته و بازنگری در سرفصل‌ها فراهم شد.

با وجود طرح مباحث نظری و اقدام‌هایی که تا پیش از این دوره صورت گرفت، نقطه شروع این تغییر سال ۱۳۸۵ است که در این سال گرایش «مدیریت اطلاعات» در مقطع کارشناسی ارشد در دانشگاه اصفهان ایجاد شد. در ادامه به برخی از تلاش‌ها و اقدام‌های صورت‌گرفته اشاره خواهد شد.

در سال ۱۳۷۹ (۱۳۷۹/۲/۱۰) وزارت علوم، تحقیقات و فناوری «آیین‌نامه واگذاری اختیارات برنامه‌ریزی درسی به دانشگاه‌ها»ی دارای هیئت‌ممیزه را ابلاغ کرد. در رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی نیز مانند سایر رشته‌ها کار بازننگری در سرفصل‌های سطوح مختلف در دانشگاه‌های اصفهان، الزهراء، تبریز، تهران، شهید چمران اهواز و فردوسی مشهد شروع شد. همزمان با دانشگاه‌ها، انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران نیز کار بازننگری برنامه‌های درسی را شروع کرد. اگرچه تلاش‌هایی در برخی از دانشگاه‌ها صورت گرفت، هیچ‌کدام به تغییر نهایی برنامه درسی رشته در دوره کارشناسی منجر نشد. لذا، تغییرات حداکثر در حد چند درس باقی ماند. در این میان، در مقطع کارشناسی ارشد وضعیت تغییر کرد. ابتدا، گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه فردوسی مشهد، برنامه درسی دو گرایش «مدیریت اطلاعات» و «مدیریت فناوری اطلاعات» را به سفارش وزارت علوم در سال‌های ۱۳۸۲ و ۱۳۸۳ تدوین کرد. سپس «جعفر مهران» و «لیلا مرتضایی» به ترتیب برنامه درسی «مدیریت اطلاعات و سیستم‌های اطلاعاتی و ارتباطی» و «گرایش اطلاع‌رسانی» را در سال ۱۳۸۳ تدوین کردند. دانشگاه‌های اهواز و اصفهان نیز برنامه‌های درسی مورد نیاز را تدوین کردند. اما بیشتر این برنامه‌ها یا تصویب نشد و یا مصوب شد و به مرحله اجرا نرسید. در نهایت، تنها دانشگاهی که موفق به تصویب و اجرای یک گرایش جدید در مقطع ارشد در رشته شد، دانشگاه اصفهان بود. این دانشگاه، برای اولین بار در سال ۱۳۸۵ گرایش «مدیریت اطلاعات» را بر پایه برنامه تدوین شده در دانشگاه فردوسی مشهد (۱۳۸۲) تصویب و از مهر ۱۳۸۶ اولین دوره آن را برگزار کرد و تا سال ۱۳۹۱ که مصادف با تصویب این گرایش در کمیته برنامه‌ریزی رشته است، ادامه یافت. برنامه درسی گرایش «مدیریت اطلاعات» دانشگاه اصفهان به شرح جدول ۲ بود.

جدول ۲. فهرست درس‌های گرایش مدیریت اطلاعات دانشگاه اصفهان (منبع: دانشگاه اصفهان، ۱۳۸۵)

ردیف	عنوان درس	تعداد واحد	وضعیت درس
۱	ذخیره و بازیابی اطلاعات	۳	اصلی
۲	چکیده‌نویسی و نمایه‌سازی	۲	
۳	نظریه‌های علم اطلاعات	۲	
۴	فهرست‌نویسی ورده‌بندی پیشرفته	۲	
۵	روش‌های تحقیق پیشرفته در اطلاع‌رسانی	۳	
۶	آمار استنباطی پیشرفته	۲	
۷	مدیریت مراکز اطلاع‌رسانی	۲	تخصصی
۸	اصول طراحی و مدیریت وب سایت‌های مراکز اطلاع‌رسانی	۲	
۹	جهانی شدن و جامعه اطلاعاتی	۲	
۱۰	کارآموزی در مراکز اطلاع‌رسانی	۲	
۱۱	سمینار در مدیریت اطلاعات	۲	
۱۲	آموزش سواد اطلاعاتی	۲	اختیاری
۱۳	ارتباط‌شناسی و اطلاع‌رسانی	۲	
۱۴	مدیریت دانش	۲	
۱۵	ارزشیابی نظام‌های اطلاعاتی	۲	
۱۶	مدیریت مجموعه	۲	
۱۷	مدیریت رفتار سازمانی	۲	

اختیاری که برای ایجاد یا تغییر گرایش در مقاطع مختلف به دانشگاه‌ها داده شده بود با تشکیل کمیته برنامه‌ریزی کتابداری و اطلاع‌رسانی در سال ۱۳۸۶ گرفته شد. برخی از دانشگاه‌ها به محض باخبر شدن از شکل‌گیری کمیته، نه تنها از ایجاد یا اصلاح گرایش در مقاطع مختلف اجتناب کردند، بلکه از تغییر سرفصل‌ها نیز منصرف شدند. سرانجام، در تاریخ ۳۱ خرداد ۱۳۸۸ سرفصل‌های دوره کارشناسی با تغییرات گسترده مصوب و ابلاغ شد (شورای عالی برنامه‌ریزی آموزشی، ۱۳۸۸) به طوری که بنا بر آنچه اعضای شورا اعلام کرده‌اند، حدوداً ۷۰٪ در سرفصل‌ها بازنگری صورت گرفته است (حسن‌زاده، ۱۳۹۳، ص ۵). اگرچه هنوز تحقیقی که این ادعا را ثابت کند، انجام نشده است.

پس از اعلام برنامه‌ی درسی بازنگری شده‌ی دوره‌ی کارشناسی رشته، کمیته کار بازنگری برنامه‌ی درسی دوره کارشناسی ارشد را شروع کرد و برنامه‌های درسی سه گرایش «مطالعات کتابخانه‌های عمومی»، «مدیریت کتابخانه‌های دانشگاهی» و «مدیریت اطلاعات» را در سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ تصویب و ابلاغ کرد. همچنین، کمیته چهار رشته «علم‌سنجی»، «دانشنامه‌نگاری»، «مدیریت و سازماندهی نسخه‌های خطی» و «مطالعات آرشیو» را در فاصله سال‌های ۱۳۸۸ تا ۱۳۹۰ به تصویب رساند. اضافه بر این، در مقطع دکتری نیز، کمیته گرایش «بازیابی اطلاعات و دانش» را در سال ۱۳۹۲ تصویب و ابلاغ کرد. از اقدام‌های دیگر کمیته، تلاش در جهت تغییر نام رشته بود که در نهایت در تاریخ ۲۳ مهر ۱۳۹۱ نام رشته از «علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی» به «علم اطلاعات و دانش‌شناسی» تغییر کرد و به دانشگاه‌ها اعلام شد.

اگرچه مستندات کمیته گواه بزرگی بر تلاش‌ها و اقدام‌هایش در راستای تغییر نام رشته است، اما گوشه‌های از اقدام‌ها و تلاش‌های آن نیز ثبت و ضبط شده است. «فتاحی» در یادداشت سردبیر فصلنامه «پژوهشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی» در تابستان ۹۱، ضمن بیان برخی از الزام‌های بازنگری در عنوان رشته، به چالش‌های پیش‌روی تغییر نام و اقدام عملی برای آن نیز اشاره کرد. همچنین، وی به شیوه بررسی نام‌های پیشنهادی در کمیته برنامه‌ریزی رشته و همین‌طور تلاش کمیته برنامه‌ریزی برای توجیه علمی تغییر نام نزد مسئولان وزارت علوم نیز اشاراتی دارد.

به هر حال، پس از تغییر نام رشته، ضرورت تغییر مجدد در سرفصل‌های کارشناسی احساس شد. لذا، کمیته سرفصل‌های دوره کارشناسی را دوباره بازنگری کرد و در تاریخ ۲۸ بهمن ۱۳۹۳ به تصویب وزارتخانه جهت ابلاغ به گروه‌های آموزشی رساند. بررسی سرفصل‌های جدید دوره کارشناسی نشان می‌دهد تقریباً رویکرد غالب در این برنامه‌ی درسی رویکرد فناورانه و به‌طور خاص گرایش به سمت فناوری اطلاعات است.

پرسش دوم: هدف‌های برنامه‌های درسی و آموزشی رشته از آغاز تاکنون

در پاسخ به پرسش دوم مبنی بر اینکه، برنامه‌های درسی و آموزشی رشته از آغاز

تاکنون چه هدف یا هدف‌های اصلی را دنبال کرده‌اند؟ نتایج بررسی برنامه‌های درسی و سرفصل‌ها نشان داد هدف غالب رشته کتابداری از آغاز تا سال ۱۳۶۵، آموزش فهرست‌نویسی ورده‌بندی، از سال ۱۳۶۵ تا ۱۳۸۵ توسعه خدمات کتابداری و اطلاع‌رسانی و از ۱۳۸۵ تاکنون توسعه دانش و مهارت‌های مرتبط با فناوری اطلاعات بوده است.

پرسش سوم: بنیان‌های فکری و شکل‌گیری رویکردهای غالب پیرامون عنوان رشته
 بررسی متون و رخدادهای حوزه علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران تا قبل از تغییر عنوان رشته به «علم اطلاعات و دانش‌شناسی» حکایت از سه رویکرد غالب دارد:

رویکرد اول: دانش‌شناسی

سردسته این رویکرد «هوشنگ ابرامی» است. وی اصطلاح «دانش‌شناسی» را نخستین بار در سال ۱۳۵۳ و در مقاله‌ای با عنوان «از کتابداری تا دانش‌شناسی» به کار برد. «ابرامی» در این مقاله ضمن تبیین دو مفهوم «کتابداری» و «کتابدار» و بیان نارسایی‌های آنها برای حرفه جدید، اصطلاحات «دانش‌شناسی» و «دانش‌شناس» را مناسب و به عنوان جایگزین پیشنهاد کرد. وی یک سال بعد مقاله «نقطه آغاز: گره کور آموزش دانش‌شناسی» را منتشر کرد. او در عین حال که درباره آموزش دانش‌شناسی بحث کرد، درباره خود دانش‌شناسی نوشت: «به مفهوم علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی به کار رفته است. دانش در اینجا معنای دانایی، آگاهی (Knowledge, Information) و نه علم (Science) را دربردارد؛ همان معنایی که واژه‌ها و عبارات‌های بسیاری در زبان فارسی چون دانش‌آموز، دانشجو، دانشگاه، دانشکده، دانش‌آموخته، سپاه‌دانش و مانند اینها را دربردارند» (۱۳۵۴: ۵۴۳). «ابرامی» پس از آن در سال ۱۳۵۵ کتاب *شناختی از دانش‌شناسی* را نوشت. او در هر سه اثر خود اصطلاح «دانش‌شناسی» را به جای «کتابداری» به کار برد. شالوده و بنیان فکری ابرامی در جایگزینی دانش‌شناسی این بود که «کتابداری علمی است که با دانش مدون سروکار دارد». وی علت اصلی اینکه، چرا

دانش‌شناسی را تاکنون کتابداری خوانده‌ایم؟ در فقر کلمه می‌داند. او در این باره می‌نویسد: «به سبب آنکه برای مفهوم علم جدیدی که پدید آمده نتوانسته‌ایم برق‌آسا کلمه‌ای خلق کنیم، گفتیم که یکی از راه‌های جدال با درد کمبود کلمه آن است که از یک واژه برای چند مفهوم مختلف استفاده کنیم. چنان‌که کلمه «تار» را هم برای «نوعی آلت موسیقی» و هم برای «مبهم و تیره» به کار می‌بریم، از واژه «کتابداری» نیز برای دو مفهوم جدا از هم استفاده کرده‌ایم.... کلمه «کتابداری» و مفهومی که واقعاً از آن مراد است، به کلی از هم جدا افتاده‌اند. همان‌طور که نمی‌توان از لفظ «روستا» معنای شهر را دریافت، ناممکن است که با لفظ «کتابدار» به مفهوم امروزی آن پی برد.» (۱۳۷۸: ۲۱-۲۲).

ابرامی همچنین در خصوص چرایی استفاده از این اصطلاح به جای کتابداری نوشته است:

«علمی که امروزه به صورت پدیده‌ای چندنظامی و چندبعدی درآمده و با کُل دانش ضبط‌شده آدمی از جهات کیفی و کمی سروکار دارد، چنان است که به هیچ روی کلمه کتابداری گویای ماهیت آن نیست. واژه «دانش‌شناسی» از همین روی در این کتاب به کار گرفته شده است. دانش‌شناسی در مفهوم وسیع آن معنای علوم کتابداری و اطلاعات هر دو را در بر دارد. مراد از به کار بستن این واژه آن نبوده است که یک باره ارج و ارزش یک حرفه را به یاری کلمه و عبارات بالا بریم. پیدا است که چنین کاری عبث است. غرض، تنها متوجه شدن به یک واقعیت است - کتابداری با آموزش و پژوهش بیش از هر چیز بستگی دارد. کلمه دانش در زبان فارسی به صورت‌های گوناگونی برای واژه‌سازی در مراحل مختلف آموزش و پژوهش به کار رفته است: دانش‌آموز، دانشجو، دانشکده، دانش‌سرا، دانشگاه، دانشیار، دانش‌آموخته.... دانش‌شناسی همان است که کتابداری و علم اطلاعات در پی آن است: شناخت دانش و معرفی و گسترش آن. دانش به معنای Knowledge. واژه دانش‌شناسی به عنوان معادلی برای یک واژه بیگانه برگزیده

نشده و شاید گرچه در زبان فارسی به سادگی به دست آمده در زبان‌های دیگر معادلی برای آن باید وضع گردد. با این همه، کلمه کتابداری یکسره کنار گذاشته نشده است، زیرا زمان باید تا دانش‌شناسی جای خود را باز کند. هر دو عبارت در این کتاب به صورت مترادف به کار رفته‌اند. (۱۳۵۵: ص ۶).

از اولین باری که «ابرامی» دانش‌شناسی را به جای کتابداری به کار برد تا پیش کلامی که بر چاپ دوم کتاب دانش‌شناسی در سال ۱۳۷۸ نوشت، تقریباً ربع قرن گذشت. تأکید دوباره او بر دانش‌شناسی قابل تأمل است. از نظراو: «دانش‌شناسی دانش دانش‌هاست؛ مادر دانش‌هاست و دانش‌شناس، نگاهبان و گستراننده جملگی دانسته‌ها و آگاهی‌های انسان است.» (۱۳۷۸: ۸). این ثبات فکری و وسعت نظر که نشانی از عمق نگاه و درک او نسبت به رشته است، شایسته تأمل است. ابرامی در جای دیگر نیز اشاره می‌کند:

واژه دانش‌شناسی برای منظوری که اینجا پیشنهاد می‌شود از جهاتی جامع‌تر از Epistemology خواهد بود، زیرا فرد دانش‌شناس نه تنها از نظر فلسفه آموزش و پرورش با تئوری، منشأ، ماهیت، روش‌ها و محدودیت‌های علم و معرفت آشنایی پیدا می‌کند، بلکه از جهت فیزیکی یعنی اخذ منابع دانش و گسترش آنها وظایفی عهده‌دار می‌شود. کلمه معادل دانش‌شناسی که نویسنده در زبان انگلیسی پیشنهاد کرده و مورد تأیید چند تن از استادان وی قرار گرفته *Universology* است. این کلمه از دو جزء تشکیل یافته است؛ یکی *Universe* که در اینجا به معنای «عالم کل دانش» و هم‌ردیف با همین جزء در کلمه *University* و دیگری *Logy* به معنای شناخت و آگاهی علمی است» (۱۳۸۷: ۲۲-۲۳).

پس از ابرامی، افراد دیگری نیز بر اصطلاح «دانش‌شناسی» تأکید داشته‌اند. از میان آنها، برخی آن را صراحتاً به عنوان جایگزینی برای رشته به کار برده‌اند و برخی به شکل دیگری نسبت به آن واکنش و تمایل نشان داده‌اند. اضافه بر این، دانش‌شناسی در طول سالیان گذشته هم عنوان برخی از مجله‌های رشته شده و هم در عنوان کتاب‌ها و مقاله‌های رشته جای خود را باز کرده است (بسیاری از آنها در متن و در بخش منابع آمده

است). به عنوان مثال، درخصوص نشریات رشته، به سه مورد بسنده می‌شود: در سال ۱۳۸۶ انجمن علمی-دانشجویی کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه پیام نور قم، مجله «دانش‌شناسی» را راه‌اندازی کرد. سردبیر این نشریه «قاسم شمس‌اللهی» بود. نخستین شماره فصلنامه دانش‌شناسی در بهار ۱۳۸۷ منتشر شد. در زیرعنوان این نشریه در داخل پرانتز «علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی و فناوری اطلاعات» قید شده است. مدیرمسئول این نشریه «موسی مجیدی» سردبیر آن «زهرا اباذری» و صاحب امتیاز آن دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال است. تاکنون ۲۸ شماره از این نشریه منتشر شده است. گردانندگان این نشریه، برای دانش‌شناسی معادل لاتین Epistemology را انتخاب کرده‌اند.

در سال ۱۳۸۷ کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد علمی دانشگاه افسری امام علی (ع)، نشریه «دانش‌شناسی و اطلاع‌رسانی» را با مدیرمسئولی و سردبیری حسین سجادیان منتشر کرد.

به هر حال، به سبب درک عمیق مفهوم دانش‌شناسی در میان اهالی رشته و نیز مقاومت سنتی در میان برخی سرآمدان حرفه، دانش‌شناسی تا اوایل دهه نود شمسی مورد پذیرش عام قرار نگرفت.

رویکرد دوم: علم اطلاعات

این رویکرد طرفداران بسیار زیادی در کشور دارد. تعداد اندکی از طرفداران آن ایده‌های خود را مکتوب کرده‌اند. سردسته این رویکرد «عباس خُزئی» است. وی که متفکری نامی در این حوزه است، در کتاب *مروری بر اطلاعات و اطلاع‌رسانی* که حاوی ۲۸ مقاله است، به تبیین شاخه نظری علم اطلاعات (اطلاع‌شناسی) و شاخه عملی آن (اطلاع‌رسانی) با طرح مباحثی درباره اطلاعات و اطلاع‌رسانی و جنبه‌های مختلف آنها (نظیر اطلاعات خرد و کلان و چرخه اطلاعات)، نظام‌های اطلاع‌رسانی، اطلاع‌رسانی: اصطلاحی نوبا مضمونی کهن، و مدیریت اطلاعات پرداخته است. علاوه بر این، در دو اثر مدیریت دانش و مدیریت اطلاعات در کتابداری و اطلاع‌رسانی: نگرش‌ها و

پژوهش‌ها مدیریت دانش و مدیریت اطلاعات را پاره‌های پیکره واحد رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی دانسته است. همچنین، «حُرّی» در اثر ماندگار درآمدی بر اطلاع‌شناسی: کارکردها و کاربردها به طرح مباحث نوینی در حوزه علم اطلاعات پرداخت. «حُرّی» مبدع اصطلاح اطلاع‌شناسی و توسعه‌دهنده مفاهیم متعددی در این حوزه همچون «نظریه کوانتومی اطلاعات»، «اکولوژی اطلاعات»، «پیوند اطلاعات بالقوه و بالفعل» و «روش تحلیل اطلاع‌شناختی» نیز هست. اضافه بر این، او نشریه تخصصی اطلاع‌شناسی را تأسیس کرد. حُرّی در یازدهمین مجمع عمومی انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران که در ۳ فروردین ۱۳۹۱ در کتابخانه ملی ایران برگزار شد، درباره نام رشته به ایراد سخنرانی پرداخت. وی ضمن برشمردن پیش‌فرض‌های مربوط به داده، اطلاعات و دانش؛ نام «علم اطلاعات» را برای رشته مناسب دانست:

بنده نسبت به اسم حساسیت ندارم. اما معتقدم اسمی را که برای یک حرکت برمی‌گزینیم، باید بامسما باشد. براساس اشارات کوتاهی که داشتم، نظر بنده در تغییر نام رشته «علم اطلاعات» است. یکی از استادان بنده گفته بود: «اطلاع‌رسان کتابداری است که کارش را خوب انجام دهد». کتابداران دو دسته هستند؛ کسانی که کارشان را خوب انجام می‌دهند و کسانی که خوب انجام نمی‌دهند. دسته اول خود به خود اطلاع‌رسان هستند. زمانی که می‌گوییم کتابداری یعنی مدیریت بر کتاب که اطلاعات مکتوب است. کار اطلاع‌رسان نیز همین است. کتابداری و اطلاع‌رسانی حشو دارد و یکی از آنها باید حذف گردد (حُرّی، ۱۳۹۱).

همچنین حُرّی معتقد بود که علم اطلاعات دوزیرشاخه با نام‌های اطلاع‌شناسی و اطلاع‌رسانی دارد:

علم اطلاعات دو چهره دارد یکی «اطلاع‌شناسی» و دیگری «اطلاع‌رسانی». اطلاع‌رسانی نه اینکه اطلاع می‌رساند، بلکه تمام حرکات سازماندهی، اشاعه و... را در برمی‌گیرد. به هر حال نظر من این است که رشته ما «علم اطلاعات» است و به دوزیرشاخه نظری و عملی، یعنی اطلاع‌رسانی و اطلاع‌شناسی تقسیم‌بندی

می‌شود (خُزری، ۱۳۹۱).

خُزری برای عنوان رشته «علم اطلاعات» را به‌تنهایی پیشنهاد کرد و معتقد بود جزء اول آن یعنی اطلاع‌شناسی معادل کلی برای دانش‌شناسی نیز هست.

بررسی متون رشته نشان می‌دهد مفهوم «علم اطلاعات» مورد توجه افراد دیگری نیز قرار گرفته است. از جمله این افراد می‌توان به «مرتضی کوکبی» اشاره کرد که نقش مؤثری در روشن‌نگری عنوان رشته داشته است. وی در مقاله‌ای با عنوان «اطلاع‌رسانی، علم اطلاع‌رسانی، یا علم اطلاعات؟» که در سال ۱۳۸۲ در «فصلنامه کتاب» به چاپ رساند، بر روی مسئله‌ای انگشت گذاشت که گم‌شده رشته و اهالی آن بود. موشکافی کوکبی در این مقاله که از عنوان آن پیداست، قابل تقدیر است. او در عین تبیین مفاهیم عنوان رشته به فارسی و انگلیسی، بر ترجمه نادرست «اطلاع‌رسانی / علم اطلاع‌رسانی» برای اصطلاح انگلیسی «information science» که اولین بار در سال ۱۳۵۱ اتفاق افتاده بود، صحه گذاشت. البته، اشتباهی که تصحیح آن ۴۰ سال به طول انجامید. همچنین، کوکبی همانند خُزری سخنران ویژه همایش «چالش‌های علم اطلاعات» بود و در خصوص «چالش‌های علم اطلاعات» سخن گفت. او در مصاحبه با خبرگزاری لیزنا در سوم مهر ۱۳۹۱ در خصوص تغییر نام رشته گفت:

بنده موافق صد درصد تغییر نام رشته بودم، البته به نظرم اگر «علم اطلاعات» به‌تنهایی گذاشته می‌شد شاید بهتر بود اما با عنوان جدید نیز مخالف نیستم، زیرا دانش‌شناسی می‌تواند به‌نوعی جنبه‌های مختلف کار ما را نشان دهد (کوکبی، ۱۳۹۱).

«نرگس نشاط» با سردبیری فصلنامه «اطلاع‌شناسی» در پاییز ۱۳۸۲، بارقه‌های امید را در میان طرفداران مکتب «علم اطلاعات» دوچندان کرد. اگرچه عمر نشریه کوتاه بود و تنها ۳۰ شماره از آن منتشر شد، اما نگاهی به حوزه‌هایی که مقالات در آنها منتشر شده است (نظیر فلسفه اطلاعات، مصورسازی اطلاعات، نظریه‌های علم اطلاعات، نظریه کوانتومی اطلاعات، هوش مصنوعی، نظام‌های هوشمند اطلاعات، بازیابی اطلاعات،

جنبه‌های اجتماعی اطلاعات، مشاوره اطلاعاتی، اقتصاد اطلاعات، دانش جهانی، اطلاعات و ارتباطات، جغرافیای سیاسی اطلاعات، نقشه علم، نقشه دانش، مدیریت اطلاعات، مدیریت دانش، مدیریت دانش سازمانی، و...) نشان می‌دهد اطلاع‌شناسی بیش از هر نشریه دیگری مروج علم اطلاعات بوده است. این نشریه با چاپ مطالبی درباره موضوعاتی که پیش‌تر اشاره شد، خودباوری را در میان اهالی رشته به خصوص نسل جوان چندبرابر کرد. افزون بر این، «نشاط» در دو مقاله با عنوان‌های «در جستجوی معنا: رهیافتی معناشناختی در علم اطلاعات» و «ضرورت تفکر فرارشته‌ای در مطالعه علم اطلاعات» نشان داده که علم اطلاعات را پذیرفته است.

از جمله افراد دیگری که برای توسعه و گسترش مفهوم «علم اطلاعات» تلاش کرده «چشمه سهرابی» است. او در عین پیروی از مکتب حُرّی یعنی «علم اطلاعات: اطلاع‌شناسی و اطلاع‌رسانی» پیرو مکتب فکری «اطلاعات و ارتباطات» برنارد می‌یژ^۱ نیز هست. لذا، او همانند دیگر پیروان مکتب می‌یژ، اطلاعات را درون مایه ارتباطات می‌داند. برای او موضوع علم اطلاعات «اطلاعات» است. چنان‌که در مقاله «علم اطلاعات: ریشه‌شناسی، موضوع، قلمرو و جریان‌های فکری» نوشته است:

«طبیعی است که هر علمی، موضوع یا موضوعاتی را مطالعه می‌کند. همان‌گونه که فیزیک «مواد»، زبان‌شناسی «زبان»، زمین‌شناسی «زمین»، دندان‌پزشکی «دندان»، جامعه‌شناسی «جامعه»، و کتابداری «کتابخانه» را مطالعه می‌کند، موضوع مورد مطالعه علم اطلاعات نیز «اطلاعات» است. به عبارت روشن‌تر، علم اطلاعات پدیده‌های اطلاعاتی را مطالعه می‌کند.» (شعبانی و چشمه سهرابی، ۱۳۸۶: ۱۲).

همچنین، او ضمن بیان مختصر تاریخچه، موضوع و قلمرو علم اطلاعات، به رابطه بین علم اطلاعات و کتابداری نیز پرداخته است و در این باره می‌نویسد: «علم اطلاعات

1. Bernard Miege.

دامنه و قلمرو بسیار وسیعی دارد و حوزه‌های معرفتی متعددی را دربرمی‌گیرد که کتابداری یکی از آنهاست.» (ص ۱۵).

همین نگرش باعث شد او همایش ملی «چالش‌های علم اطلاعات» را در روزهای نهم و دهم خرداد ۱۳۸۶ با کمک احمد شعبانی و همکاران گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه اصفهان و به خصوص دانشجویان فعال آن گروه برگزار کند. این همایش، نخستین همایش با عنوان «علم اطلاعات» در کشور بود که به تبیین این حوزه پرداخت. به هر حال، حوزه علم اطلاعات همچون چتری وسیع نحله‌های فکری و گرایش‌های تحصیلی متعددی مانند مدیریت اطلاعات، مدیریت دانش، بازیابی اطلاعات، سازماندهی اطلاعات و... را دربرمی‌گیرد که در این مختصر نه مجال پرداختن به تک‌تک آنهاست و نه ذکر دیدگاه‌ها و خدمات طرفداران آنها.

رویکرد سوم: رویکرد عنوان ترکیبی (یا دو وجهی)

برخلاف دو رویکرد قبلی که سردسته مشخصی دارند، این رویکرد به دلیل تعدد و تنوع عنوانی و فکری و همچنین تغییر مداوم دیدگاه برخی از افراد، فاقد سردسته مشخصی است. عنوان‌های این رویکرد مشابه عنوان قبلی رشته (علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی) دووجهی است. از میان عنوان‌های دووجهی رشته، اولین مورد عنوان «دانش‌شناسی و اطلاع‌رسانی» است که توسط غلامرضا فدایی در مقاله‌ای با عنوان «کتابداری و اطلاع‌رسانی: در جستجوی هویتی نو» در زمستان ۸۶ و در نشریه «فصلنامه کتاب» پیشنهاد شد. «فدایی» بعدها در کتاب «مقدمه‌ای بر هویت کتابداری و اطلاع‌رسانی» به تفصیل درباره عنوان رشته بحث و در نهایت اصطلاح دانش‌شناسی را جایگزین مناسبی برای کتابداری دانست. او در بخشی با عنوان «دانش‌شناسی و اطلاع‌رسانی؛ اسمی با مسمی؟» که برگرفته از همان مقاله پیشین است، به بحث در این باره پرداخته است. البته او مدتی بعد تغییر رأی داد و عنوان «علوم یا مدیریت بازیابی و اشاعه اطلاعات و دانش» را پیشنهاد داد. وی در خصوص این عنوان چنین می‌نویسد:

عنوان علوم (مدیریت) بازیابی و اشاعه اطلاعات از جنبه‌های مختلف می‌تواند

کارکردهای رشته را به خوبی بیان و ویژگی‌های عملیاتی آن را بازگو کند. اما جنبه دوم آن به عادت افراد و تبلیغ نسبت به آن بستگی دارد. چنانچه رأی جمع نسبت به آن تعلق گیرد، می‌تواند مانند بسیاری از واژه‌ها که در آغاز برای جمعی تازگی دارد و یا ثقیل است و به مرور زمان جا می‌افتد، آهسته‌آهسته جای خود را باز می‌کند و مقبول عام قرار گیرد (فدایی، ۱۳۸۹).

«فدایی» بعدها از این عنوان نیز عدول کرد و «علوم اطلاعات» را برای عنوان رشته پیشنهاد داد. او در یادداشتی که بر شماره ۲ (تابستان ۱۳۹۱) نشریه تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی نوشته، می‌گوید:

من در مقالات خود در کتاب مقدمه‌ای بر کتابداری و اطلاع‌رسانی (مقالات ۸، ۹، ۱۰، ۱۱)، در این باره بحث کرده‌ام و تغییراتی را در این زمینه پذیرفته‌ام. ابتدا به دانش‌شناسی گرایش داشتم، سپس آن را به بازیابی اطلاعات به عنوان اصلی‌ترین کارکرد حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی روی آوردم و سرانجام به «علوم اطلاعات» به عنوان چتر حمایتی برای حوزه بزرگ کتابداری و اطلاع‌رسانی رسیدم، اما سرانجام نظر جمع بر علم اطلاعات و دانش‌شناسی قرار گرفت (ص ۱۹۲).

دومین مورد «مطالعات کتابداری و علم اطلاعات» است که بعدها عنوان نشریه دانشگاه شهید چمران اهواز نیز شد. اولین شماره این نشریه در بهار ۱۳۸۸ به صاحب‌امتیازی دانشگاه شهید چمران، مدیرمسئولی بهمن نجاریان و سردبیری عبدالحسین فرج‌پهلوی منتشر شد. در بخش راهنمای نگارش مقالات نخستین شماره نشریه چنین نگاشته شده است: «فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات کتابداری و علم اطلاعات آماده پذیرش مقالات پژوهشی بکر در زمینه‌های گوناگون حوزه کتابداری و علم اطلاعات است». از این نشریه تاکنون ۱۵ شماره منتشر شده است.

«رحمت‌الله فتاحی» در سال ۱۳۸۸ از طریق گروه بحث الکترونیکی کتابداری و اطلاع‌رسانی، سه عنوان «علوم کتابداری و مدیریت اطلاعات»، «مدیریت اطلاعات و علوم کتابداری»، و «علوم اطلاعات و کتابداری» را برای اعلام نظر استادان، دانشجویان، و

علاقه‌مندان رشته ارسال و اعلام کرد عنوان جدید رشته یکی از این سه گزینه خواهد بود (حیدری، ۱۳۸۹). به نظر می‌رسد این عنوان‌های پیشنهادی، جمع‌بندی نظرهای اعضای شورای برنامه‌ریزی رشته باشد. البته در دو مورد از عنوان‌های پیشنهادی، یک جزء آنها «مدیریت اطلاعات» است که گرایش فکری فتاحی را نشان می‌دهد، زیرا وی در تدوین برنامه درسی گرایش «مدیریت اطلاعات» در مقطع کارشناسی ارشد در سال‌های ۱۳۸۲-۱۳۸۳ نقش کلیدی داشت. افزون بر این، فتاحی سردبیر مجله «پردازش و مدیریت اطلاعات» نیز هست.

غلامرضا حیدری در سال ۱۳۸۹ در مقاله‌ای با عنوان «تغییر نام و محتوای آموزشی حوزه کتابداری و علم اطلاعات براساس مفهوم هسته‌ای این حوزه و پارادایم غالب عصر حاضر: تدوین چارچوبی برای تفکر» هم در عنوان و هم در متن مقاله، عنوان «کتابداری و علم اطلاعات» را به کار برد و آن را مناسب دانست. افزون بر این، وی در متون مختلفی این عنوان را به کار برده و درخصوص به‌کارگیری آن گفته است:

نگارنده مدتی است در نوشته‌های خود از عنوان «کتابداری و علم اطلاعات» استفاده می‌کند. این موضوع تنها یک سلیقه فردی نیست، بلکه اعتقاد بر این است که عنوان مذکور، برای عنوان انگلیسی این حوزه معادل بهتری است. از طرفی، از اصطلاح کتابداری به دو دلیل استفاده شده است: نخست به خاطر توجه به پیشینه تاریخی این حوزه و دوم به دلیل برداشتی که از پیشینه این گونه تغییرات در اسامی دیگر حوزه‌ها وجود دارد و معمولاً از عبارت قدیمی هم تا مدت‌ها برای معرفی و شناساندن عنوان و اصطلاح هم استفاده می‌شود. از این رو، به‌طور موقت لازم است تا از این اصطلاح هم استفاده شود، اما در اصل و در نهایت منظور از به‌کارگیری این اصطلاح، معرفی عبارت علم اطلاعات بوده است (۱۳۸۹، ص ۱۴۴).

البته، حیدری عنوان‌های دیگری مانند «علم اطلاعات»، «مدیریت اطلاعات» و «مدیریت دانش» را نیز برای عنوان رشته پیشنهاد کرد و چنان‌که در جمله پایانی متن نیز

مشخص است، تمایل او بیشتر بر اصطلاح علم اطلاعات بوده است. افزون بر آنچه اشاره شد، عنوان‌های دیگری نظیر «ارتباطات جمعی و مدیریت دانش / اطلاعات»، «مدیریت اطلاعات و ارتباطات»، «مطالعات کتابداری و اطلاع‌رسانی»، «مدیریت کتابداری و اطلاع‌رسانی»، نیز پیشنهاد شد (فتاحی، رجبعلی بگلو و آخشیک، ۱۳۹۳، ص ۲۰۵-۲۰۶)، که چون در حد یک پیشنهاد بود، از بحث درباره آنها صرف نظر می‌شود.

البته، باید به عنوان‌های پیشنهادی دیگری نیز اشاره کرد که در هیچ یک از رویکردهای فوق جای نمی‌گیرند. در برخی نگاه فناورانه غالب است، مانند «مهندسی ناوبری اطلاعات»، «مدیریت فناوری اطلاعات»، و «سیستم‌های اطلاعاتی و ارتباطی» و در برخی دیگر وجه خدمات‌رسانی، تجربی، و... رشته. از جمله این عنوان‌ها باید به «دانشورزی» اشاره کرد که توسط «محمدحسین دینانی» پیشنهاد شد. دینانی از چهره‌های تأثیرگذار در کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران است که کنکاش و تتبع قابل تأملی در برنامه‌های درسی رشته داشته است. اگرچه توفیق یار عنوان انتخابی دینانی برای رشته نشد، ولی پشتوانه فکری و ژرف‌اندیشی او در انتخاب این عنوان ستودنی است. وی درباره دانشورزی می‌نویسد:

من نیز با بهره‌گیری از مفهوم مورد اشاره پیترو دراکر برای کسانی که در سه دهه اول قرن ۲۱ جایگاه ویژه‌ای می‌یابند یعنی *knowledge worker* که شما آن را دانش کار ترجمه کرده‌اید، در قیاس با کشاورزی و کشاورز، دانش‌ورزی را به جای کتابداری و دانش‌ورز را برای کتابدار پیشنهاد کرده‌ام. در این مورد مقاله‌ای هم نه من، بلکه دیگری نوشته است. نشریه‌ای با همین نام نیز منتشر می‌شود و مؤسسه‌ای فرهنگی با همین نام ثبت شده است و آدرس رایانامه‌ام نیز با همین نام است. برخی از همکاران نیز در سخنان خود و یا در نوشته‌های خود از آن استفاده می‌کنند....^۱

۱. برگرفته از نامه ارسالی محمدحسین دینانی به غلامرضا حیدری.

افزون براین، اصطلاح «دانشورزی» در عنوان دو مورد از متون رشته نیز آمده است. نخست در سال ۱۳۷۹ که «ابوالفضل هاشمی» آن را در کتاب «واژگان کتابداری و اطلاع‌رسانی (واژگان دانش‌ورزی و دانش‌شناسی)» به کار برد، و دوم در سال ۱۳۸۳ در مقاله‌ای با عنوان «دانشورزی، نامی به گسترده‌گی دانش و پیشه کتابداری». البته در مورد دوم، «محمد دشتی نیشابوری» مفهوم دانشورز را بسط داده است.

پرسش چهارم: دیدگاه‌ها و آثار تأثیرگذار در عنوان انتخابی جدید

در پاسخ به پرسش چهارم پژوهش، یافته‌ها نشان داد عنوان انتخابی جدید، متأثر از دیدگاه‌ها و آثار نویسندگان و چهره‌های متعددی است که در این میان نقش هوشنگ ابرامی و عباس خُزّی پررنگ‌تر است.

پرسش پنجم: دیدگاه‌ها و تلاش‌ها: پیش‌زمینه‌های تغییر

مجموع تلاش‌ها و اقدام‌های صورت‌گرفته در خصوص تغییر نام رشته و بازنگری در برنامه درسی در نیم‌قرن گذشته (مطابق دو وجه عنوان جدید یعنی «علم اطلاعات» و «دانش‌شناسی»)، در شش دسته به شرح زیر تقسیم می‌شود:

دسته اول: تحقیقات انجام‌شده در خصوص تغییر نام رشته و سرفصل‌ها

مجموع تحقیقاتی که در کشور در خصوص تغییر نام رشته و یا سرفصل‌ها انجام شده، فارغ از اینکه محتوای آنها از نظر علمی مورد تأیید باشد یا نباشد، در دو قسمت براساس تاریخ نشر ذکر شده‌اند:

الف) مطالعات مربوط به تغییر نام رشته

جدول ۳. تحقیقات انجام‌شده مرتبط با تغییر نام رشته

نتیجه	عنوان مقاله	نویسنده	تاریخ
نظرخواهی از ۸۰ دانشجوی کارشناسی و کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه فردوسی مشهد در مورد نام رشته. ۸۹٪ نام را مناسب ندانسته و خواهان تغییر آن بودند.	مفهوم و جامعیت عنوان کتابداری برای معرفی حرفه	علیرضا سعادت	۱۳۷۷

تاریخ	نویسنده	عنوان مقاله	نتیجه
۱۳۸۲	زاهد بیگدلی و زویا آبام	عوامل مؤثر در انتخاب رشته تحصیلی و تغییر نگرش دانشجویان کتابداری و روان شناسی بالینی در دانشگاه شهید چمران اهواز	حدود ۸۷٪ دانشجویان کتابداری به میزان «خیلی زیاد» و «زیاد» معتقد به تغییر نام این رشته هستند و از نام رشته تحصیلی خود ناراضی هستند.
۱۳۸۶	منصور ترکیان تبار	عوامل مؤثر بر گرایش به رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی در بین دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی	۷۳٪ دانشجویان با تغییر نام رشته موافق بودند. ۷۶.۵٪ پاسخ دهندگان نیز بر این باورند که تغییر نام می‌تواند به ایجاد انگیزه و همین‌طور پویایی رشته کمک کند.
۱۳۸۸	محمد رضا داورپناه، رحمت‌الله فتاحی، و عبدالرسول خسروی	نظرسنجی از جامعه کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران پیرامون نام رشته و احتمال بازنگری در آن	۸۴٪ جامعه کتابداری و اطلاع‌رسانی هم خواهان تغییر نام و هم خواهان تغییر در برنامه‌های درسی بودند.
	زهرا ساروخانی	سنجش میزان علاقه مندی دانشجویان کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه تربیت معلم تهران برای ادامه تحصیل در مقطع کارشناسی ارشد این رشته	خواستار تغییر نام رشته به نامی با مسما
۱۳۸۹	محمد حسن زاده و زینب غیوری	دیدگاه جامعه کتابداری و اطلاع‌رسانی در خصوص تغییر در محتوا، آموزش و عنوان رشته،	خواهان تغییر نام رشته، محتوا و آموزش. نتایج نشان داد که جامعه کتابداری نسبت به تغییر در حوزه محتوا و آموزش نظریکسانی دارند ولی نسبت به عنوان رشته نظریکسانی ندارند.
	غلامرضا حیدری	تغییر نام و محتوای آموزشی حوزه کتابداری و علم اطلاعات بر اساس مفهوم هسته این حوزه و پارادایم غالب عصر حاضر: تدوین چارچوبی برای تفکر	-

تاریخ	نویسنده	عنوان مقاله	نتیجه
۱۳۹۰	پریسا ملک احمدی، نیره‌السادات سلیمان زاده نجفی، و بهاره آتش‌پور	آیا لازم است نام رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی در ایران تغییر کند؟	نتایج پژوهش حاکی از آن است که در مجموع در دانشگاه‌های مورد بررسی در سه قاره اروپا، آمریکا و استرالیا، رایج‌ترین نام برای رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی، «علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی» (۲۹/۸۸٪) و رایج‌ترین نام برای دانشکده مجری این رشته نیز «دانشکده کتابداری» (۲۵٪) است.
۱۳۹۱	رحمت‌الله فتاحی	تغییر نام رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی	-

ب) مطالعات مربوط به تغییر و بازنگری برنامه درسی و سرفصل‌ها

جدول ۴. تحقیقات انجام شده مرتبط با تغییر و بازنگری در برنامه درسی و سرفصل‌ها

مقطع	تاریخ	نویسنده	عنوان مقاله
کارشناسی	۱۳۹۰	نصیری، حسین‌پور و معرف‌زاده	بررسی سرفصل برنامه تحصیلی دوره کارشناسی رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی در آموزش عالی ایران
کارشناسی	۱۳۷۳	دیانی	تحلیل برنامه درسی و عملکرد دانشجویان کتابداری در گرایش علوم پایه (مطالعه موردی)
	۱۳۸۳	نوکاریزی	بررسی برنامه‌های درسی کارشناسی کتابداری و اطلاع‌رسانی
	۱۳۸۴	مختاری	برنامه درسی رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی در مقطع کارشناسی ارشد
	۱۳۸۵	تهوری	لزوم بازنگری در برنامه‌های آموزش کتابداری و اطلاع‌رسانی با توجه به نیازهای مهارتی جدید کتابداران و اطلاع‌رسانان
	۱۳۸۷	بنی اقبال و سید علوی	تحلیل محتوای متون انگلیسی برای دانشجویان کتابداری و اطلاع‌رسانی، برای تعیین میزان پوشش موضوعی، پوشش واژگانی و پوشش سرفصل درس‌های تخصصی دوره کارشناسی
	۱۳۸۹	بنی اقبال و رضوی صدر	تحلیل محتوای متون تخصصی انگلیسی رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی و مقایسه با سرفصل‌های مصوب
	۱۳۹۰	دیانی	پیش‌آگاهی برای اجرای برنامه جدید دوره کارشناسی کتابداری و

مقطع	تاریخ	نویسنده	عنوان مقاله
کتابداری			اطلاع‌رسانی
	۱۳۹۰	فدایی و برمر	دانشکده کتابداری و اطلاع‌رسانی: گروه‌ها، رشته‌ها، گرایش‌ها و مقاطع تحصیلی پیشنهادی
	۱۳۹۱	طاهری و علایی آزانی	بررسی تطبیقی گرایش‌های رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی در کشورهای انگلستان، کانادا و آمریکا با ایران: با تأکید بر تأثیر آنها بر میزان تولید علم در عرصه بین‌المللی

افزون بر آنچه اشاره شد، «حیاتی» (۱۳۷۸)، «دیانی» (۱۳۷۹)، و «فتاحی» (۱۳۷۹) نیز در نوشته‌های خود بر ضرورت تغییر و بازنگری در سرفصل‌های رشته تأکید کرده‌اند.

دسته دوم: تلاش‌های صورت‌گرفته در راستای تدوین یا بازنگری برنامه درسی
در جدول ۵ سعی شده مجموع تلاش‌های افراد، گروه‌های آموزشی و کمیته برنامه‌ریزی رشته در خصوص تدوین یا بازنگری برنامه درسی رشته از آغاز تا زمان تغییر عنوان رشته بر اساس تاریخ آورده شود.

جدول ۵. تلاش‌ها و اقدام‌های صورت‌گرفته در خصوص تدوین یا بازنگری در برنامه درسی رشته

ردیف	تاریخ	فرد / گروه / کمیته	عنوان برنامه درسی	مقطع	وضعیت
۱	قبل از انقلاب	گروه کتابداری دانشگاه تهران	برنامه درسی کتابداری	کارشناسی	منسوخ شده
۲		گروه کتابداری دانشگاه تبریز	برنامه درسی کتابداری	کارشناسی	
۳	۱۳۶۵	کمیته برنامه‌ریزی رشته	برنامه درسی علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی: گرایش کتابخانه‌های دانشگاهی	کارشناسی ارشد	
۴			گرایش کتابخانه‌های عمومی		
۵			گرایش کتابخانه‌های آموزشگاهی		
۶			گرایش اطلاع‌رسانی		
۷	۱۳۶۹		برنامه درسی کتابداری (با شش گرایش)	کارشناسی	
۸	۱۳۷۳		برنامه درسی کتابداری و اطلاع‌رسانی	دکتر	
۹	۱۳۷۵		برنامه درسی کتابداری (با شش گرایش)	کارشناسی	

ردیف	تاریخ	فرد / گروه / کمیته	عنوان برنامه درسی	مقطع	وضعیت
			گرایش)		
۱۰	۱۳۷۸		برنامه درسی کتابداری و اطلاع‌رسانی	کارشناسی ناپيوسته	-
۱۱	۱۳۸۲	گروه آموزشی دانشگاه فردوسی	مدیریت فناوری اطلاعات	کارشناسی ارشد	برنامه پیشنهادی
۱۲	۱۳۸۲	گروه آموزشی دانشگاه فردوسی	مدیریت اطلاعات	کارشناسی ارشد	
۱۳	۱۳۸۳	لیلا مرتضایی	برنامه درسی گرایش اطلاع‌رسانی	کارشناسی ارشد	
۱۴	۱۳۸۳	جعفر مهرداد	برنامه درسی مدیریت اطلاعات و سیستم های اطلاعاتی و ارتباطی	کارشناسی ارشد	
۱۵	۱۳۸۵	گروه آموزشی دانشگاه اصفهان	مدیریت اطلاعات	کارشناسی ارشد	منسوخ شده
۱۶	۱۳۸۸		برنامه درسی کتابداری و اطلاع‌رسانی	کارشناسی	لازم الاجرا
۱۷	-۱۳۸۸ ۱۳۹۰	کمیته برنامه ریزی رشته	رشته علم سنجی	کارشناسی ارشد	
۱۸			رشته دانشنامه نگاری		
۱۹			رشته مدیریت و سازماندهی		
۲۰			نسخه های خطی		
۲۱			رشته مطالعات آرشیو		
۲۲			مطالعات کتابخانه های عمومی		
۲۳			مدیریت کتابخانه های دانشگاهی		
			۱۳۹۱		

دسته سوم: ایجاد گرایش یا دوره جدید در مقاطع تحصیلی

جدول ۶. گرایش های ایجاد شده در مقاطع مختلف تحصیلی رشته

ردیف	تاریخ	ایجاد کننده	عنوان گرایش یا دوره	مقطع
۱	۱۳۶۵	کمیته برنامه ریزی رشته	گرایش اطلاع‌رسانی	ارشد
۲	۱۳۷۳		دوره کتابداری و اطلاع‌رسانی	دکتر
۳	۱۳۸۵	گروه آموزشی دانشگاه اصفهان	گرایش مدیریت اطلاعات	کارشناسی ارشد
۴	۱۳۹۲	کمیته برنامه ریزی رشته	گرایش مدیریت اطلاعات	دکتر
۵			بازیابی اطلاعات و دانش	

دسته چهارم: برگزاری همایش و گردهمایی

در راستای تغییر نام رشته به علم اطلاعات، دانشگاه اصفهان در روزهای نهم و دهم خرداد ۱۳۸۶ همایش «چالش‌های علم اطلاعات» را که اولین همایش سراسری درباره علم اطلاعات در کشور بود، برگزار کرد. در پیام دبیر علمی این همایش (چشمه سهرابی) چنین آمده است:

«همایش حاضر که با عنوان چالش‌های علم اطلاعات نامگذاری شده، بر آن است که در حدّ توان خود، نه تنها به بررسی برخی زوایای پیدا و پنهان علم اطلاعات بپردازد و یا مروری بر آنها داشته باشد، بلکه تلاش خواهد کرد مجموعه فن‌آوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی و پدیده‌هایی که در طی ربع قرن گذشته حرفه ما را به مبارزه طلبیده و کتابداران و اطلاع‌رسانان را نیز به واکنش واداشته را به بحث و گفتگو بگذارد. باشد که تا از این رهگذر، پاسخی به برخی چالش‌های موجود و یا پیش روی اطلاع‌رسانان داده باشد» (همایش چالش‌های علم اطلاعات، ۱۳۸۶، ص ۷- ز).

پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات و انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی نیز در سال ۱۳۸۸، همایش سراسری «مدیریت دانش و علوم اطلاعات: پیوندها و برهم کنش‌ها» را در کتابخانه ملی برگزار کردند. دبیر علمی این همایش محمد حسن زاده بود. اسناد هر دو همایش منتشر شده است.

جدول ۷. گردهمایی‌ها و همایش‌های برگزار شده در راستای تغییر نام رشته

ردیف	عنوان همایش	محل برگزاری	تاریخ برگزاری	برگزارکننده	سطح	دبیر علمی
۱	چالش‌های علم اطلاعات	دانشگاه اصفهان	۹-۱۰ خرداد ۱۳۸۶	گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی		مظفر چشمه سهرابی
۲	مدیریت دانش و علوم اطلاعات: پیوندها و برهم کنش‌ها	کتابخانه ملی	۲۶ فروردین ۱۳۸۸	پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران و انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران	ملی	محمد حسن زاده

ردیف	عنوان همایش	محل برگزاری	تاریخ برگزاری	برگزارکننده	سطح	دبیر علمی
۳	گردهمایی مدیران گروه‌هایی کتابداری و اطلاع‌رسانی	دانشگاه تربیت مدرس		کمیته برنامه‌ریزی درسی	ملی	-

دسته پنجم: ایجاد ساختارهای علمی و انتشار مجله‌های تخصصی

درخصوص ساختارهای علمی ایجاد شده، از جمله مواردی که می‌توان اشاره کرد، تأسیس قطب مدیریت دانش توسط گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه شهید چمران اهواز در سال ۱۳۹۰ است.

دربارۀ مجله‌های تخصصی نیز، تا قبل از تغییر نام رشته، چهار مجله در کشور منتشر شد که در عنوان آنها اصطلاح «علم اطلاعات» یا «دانش‌شناسی» وجود داشت.

جدول ۸. مشخصات مجله‌های علمی منتشره رشته تا قبل از تغییر نام

ردیف	عنوان مجله	سال نشر	صاحب امتیاز	مدیر مسئول	سر دبیر
۱	دانش‌شناسی	۱۳۸۶	انجمن علمی-دانشجویی کتابداری و اطلاع‌رسانی-دانشگاه پیام نور قم	-	قاسم شمس‌اللهی
۲	فصلنامه دانش‌شناسی	بهار ۱۳۸۷	دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال	موسی مجیدی	زهرا اباذری
۳	دانش‌شناسی و اطلاع‌رسانی	۱۳۸۷	کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد علمی دانشگاه افسری امام علی (ع)	حسین سجادیان	حسین سجادیان
۴	مطالعات کتابداری و علم اطلاعات	۱۳۸۸	دانشگاه شهید چمران	بهمن نجاریان	عبدالحسین فرج‌پهلوی

دسته ششم: نشر کتاب و مقاله

اگرچه درخصوص عنوان رشته، یعنی علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی، و تغییر آن به

علم اطلاعات و دانش‌شناسی، مباحث زیادی تاکنون مطرح شده است که در ادامه به آنها اشاره خواهد شد، اما حقیقتاً در این میان نقش و تأثیر دو مدرک بیش از بقیه بوده است. نخستین مورد، کتاب «مروری بر اطلاعات و اطلاع‌رسانی» و دومین آن کتاب «شناختی از دانش‌شناسی» است. در ادامه تاریخ‌نگاری دو اصطلاح «علم اطلاعات» و «دانش‌شناسی» در عنوان متون فارسی تا قبل از تغییر نام رشته آمده است:

الف) تاریخ‌نگاری اصطلاح «علم اطلاعات» در عنوان آثار فارسی

جدول ۸. تاریخ‌نگاری اصطلاح «علم اطلاعات» در عنوان متون فارسی

سال	نویسنده / مترجم	عنوان اثر	توضیح
۱۳۴۹	عصمت الملوک حکیمی	فن کتابداری، مرکز اسناد و علم اطلاعات	اصل مقاله از جس شرا است
۱۳۷۳	علی اصغر شیرینی	اساس علم اطلاعات	اصل مقاله از کلاس دیپلو اوتن است
۱۳۸۲	مرتضی کزکبی	اطلاع‌رسانی، علم اطلاع‌رسانی، یا علم اطلاعات؟	
۱۳۸۶	احمد شعبانی و مظفر چشمه سهرابی	خلاصه مقالات همایش چالش‌های علم اطلاعات ۹ و ۱۰ خرداد ۱۳۸۶	توسط انتشارات دانشگاه اصفهان منتشر شده است.
۱۳۸۶	احمد شعبانی و مظفر چشمه سهرابی	علم اطلاعات و جامعه اطلاعاتی	مجموعه مقالات همایش است
۱۳۸۶	مظفر چشمه سهرابی	علم اطلاعات: ریشه‌شناسی، موضوع، قلمرو و جریان‌های فکری	در کتاب علم اطلاعات و جامعه اطلاعاتی منتشر شده است
بهار ۱۳۸۸	نرگس نشاط	پارادایم‌های نظری و نظریه پردازی در علم اطلاعات	-
۱۳۸۹	حمید محسنی	واژه نامه علم اطلاعات	-
۱۳۸۹	محمد حسن زاده، سیدامید فاطمی، ابراهیم عمرانی	مدیریت دانش و علوم اطلاعات: پیوندها و برهم کنش‌ها (مجموعه مقالات همایش ملی)	مجموعه مقالات همایش است
۱۳۸۸	امیرریسمان باف	بازکاوی پندار بین رشته‌ای بودن علم اطلاعات	
۱۳۸۹	غلامرضا حیدری	تغییر نام و محتوای آموزشی حوزه کتابداری و علم	

سال	نویسنده / مترجم	عنوان اثر	توضیح
		اطلاعات براساس مفهوم هسته این حوزه و پارادایم غالب عصر حاضر: ..	
۱۳۹۰	نرگس نشاط	در جستجوی معنا: رهیافتی معناشناختی در علم اطلاعات	
۱۳۹۰	نرگس نشاط	ضرورت تفکر فراشته‌ای در مطالعه علم اطلاعات	
۱۳۹۰	غلامرضا حیدری	سخن آغازین: قبض و بسط رشته‌ای در کتابداری و علم اطلاعات	
۱۳۹۰	غلامرضا حیدری	آموزش کتابداری و علم اطلاعات در ایران: موانع و راهکارها	

ب) تاریخ‌نگاری اصطلاح «دانش‌شناسی» در عنوان آثار فارسی

جدول ۹. تاریخ‌نگاری اصطلاح «دانش‌شناسی» در عنوان متون فارسی

سال	نویسنده / مترجم	عنوان اثر
۱۳۵۳	هوشنگ ابرامی	از کتابداری تا دانش‌شناسی
۱۳۵۴	هوشنگ ابرامی	نقطه آغاز: گره کور آموزش دانش‌شناسی
۱۳۵۵	هوشنگ ابرامی	شناختی از دانش‌شناسی
۱۳۷۹	ابوالفضل هاشمی	واژگان کتابداری و اطلاع‌رسانی (واژگان دانش‌ورزی و دانش‌شناسی)
۱۳۸۱	حسن اشرفی ریزی	اولین‌ها در دانش‌شناسی (علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی)
۱۳۸۷	محمد رضا محمدی فر	فرهنگ دانش‌شناسی
۱۳۸۷	امیررضا اصنافی	گاه‌شمار اطلاعات، ارتباطات و دانش‌شناسی در ۳۰ سال پیروزی انقلاب اسلامی ایران
۱۳۸۷	زهرا جعفری	نشست‌های تخصصی اطلاعات، ارتباطات و دانش‌شناسی (در بیست و یکمین نمایشگاه بین‌المللی کتاب تهران ۱۲-۲۲ اردیبهشت ماه)
۱۳۸۹	مهشید کریمی	اطلاعات، ارتباطات و دانش‌شناسی در مطبوعات

مجموعه تلاش‌ها و اقدام‌های صورت‌گرفته، راه را بر تغییر نام رشته و سرفصل‌ها هموار کرد. چنان‌که پیش‌تر اشاره شد، سرانجام شورای برنامه‌ریزی درسی در تاریخ ۲۳ مهر ۱۳۹۱ عنوان رشته را تغییر داد و سپس در تاریخ ۲۸ بهمن ۱۳۹۳ در سرفصل‌های کارشناسی بازننگری کرد.

بحث و نتیجه‌گیری

چنان‌که پیش‌تر اشاره شد، در تاریخ ۲۳ مهر ۱۳۹۱ عنوان رشته از «علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی» پس از ۴۰ سال تلاش و کوشش جامعه کتابداری کشور، به «علم اطلاعات و دانش‌شناسی» تغییر یافت. به دنبال این تغییر عنوان و همچنین تغییر و بازنگری گرایش‌ها و رشته‌های مصوب در مقطع کارشناسی ارشد رشته، سرفصل‌های دوره کارشناسی نیز در تاریخ ۲۸ بهمن ۱۳۹۳ توسط کمیته برنامه‌ریزی رشته بازنگری و از این تاریخ لازم‌الاجرا شد.

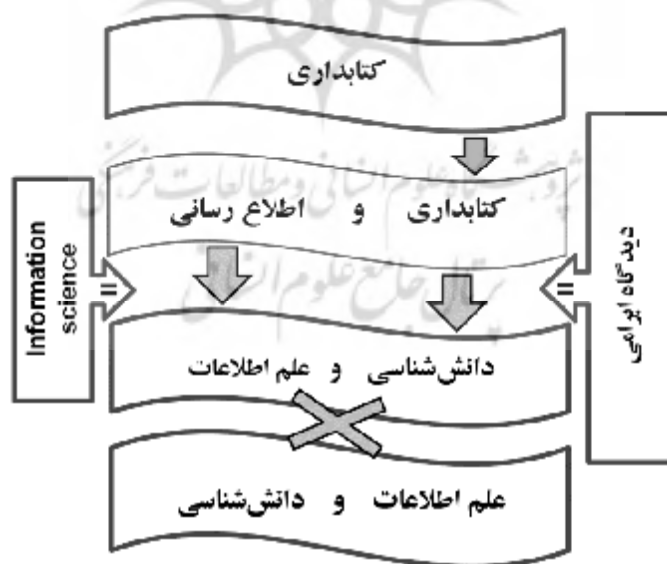
نتایج بررسی برنامه‌های درسی و سرفصل‌های مصوب رشته از آغاز تاکنون حکایت از سه دوره زمانی دارد که هر دوره دارای عنوان مشخص است. این سه دوره عبارتند از: کتابداری، کتابداری و اطلاع‌رسانی، و علم اطلاعات و دانش‌شناسی. همچنین نتایج نشان داد هدف غالب رشته کتابداری از آغاز تا سال ۱۳۶۵، آموزش فهرست‌نویسی و رده‌بندی، از سال ۱۳۶۵ تا ۱۳۸۵ توسعه خدمات کتابداری و اطلاع‌رسانی، و از ۱۳۸۵ تاکنون توسعه دانش و مهارت‌های مرتبط با فناوری اطلاعات بوده است.

در خصوص رویکردهای غالب در تغییر نام رشته؛ مرور متون نشان داد در مجموع دیدگاه‌ها، تلاش‌ها و اقدام‌های جامعه کتابداری و اطلاع‌رسانی کشور در نیم‌قرن گذشته پیرامون تغییر عنوان رشته را می‌توان در سه رویکرد کلی دسته‌بندی کرد: رویکرد دانش‌شناسی که سرده‌آه آن ابرامی است، رویکرد علم اطلاعات که سرده‌آه آن حُرّی است، و رویکرد ترکیبی (دو وجهی) که دیدگاه‌های مختلف و متنوعی را در بر می‌گیرد. دیگر نتایج تحقیق نشان داد عنوان انتخابی جدید، متأثر از دیدگاه‌ها و آثار نویسندگان و چهره‌های متعددی است که در این میان نقش هوشنگ ابرامی و عباس حُرّی پررنگ‌تر است.

در ارتباط با تلاش‌ها و اقدام‌های صورت‌گرفته در راستای تغییر عنوان رشته به علم اطلاعات و دانش‌شناسی، مجموعه این تلاش‌ها و اقدام‌ها در شش دسته به شرحی که در ادامه می‌آید، طبقه‌بندی شد: ۱. تحقیقات انجام‌شده در خصوص تغییر نام رشته و

سرفصل‌ها ۲. تلاش‌های صورت‌گرفته در راستای تدوین یا بازنگری برنامه درسی ۳. ایجاد گرایش یا دوره جدید در مقاطع تحصیلی ۴. برگزاری همایش و گردهمایی ۵. ایجاد ساختارهای علمی و انتشار مجلات تخصصی، و ۶. نشر کتاب و مقاله.

در مجموع، در خصوص ارتباط بین عنوان قدیم و جدید رشته، بررسی متون نشان داد عنوان قبلی رشته یعنی «علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی» برگرفته از عنوان انگلیسی «Library and Information Science» است. هر دو عنوان، هم فارسی و هم انگلیسی، دوجهی هستند. اگرچه ترجمه درست عنوان انگلیسی به فارسی «علم اطلاعات و کتابخانه» است و در دسته رویکرد سوم قرار می‌گیرد، اما در زبان فارسی کتابداری و اطلاع‌رسانی قدمتی ۴۰ ساله دارد. در نتیجه، ابرامی دانش‌شناسی را جایگزین مناسبی برای کتابداری می‌دانست (رویکرد اول)؛ علم اطلاعات نیز جایگزین مناسب و درعین حال واقعی اطلاع‌رسانی (Information Science) است (رویکرد دوم). لذا، عنوان جدید، «علم اطلاعات و دانش‌شناسی» دقیقاً ترکیبی از دو رویکرد اول و دوم است (شکل ۱ این رابطه را به خوبی نشان می‌دهد). به عبارت روشن‌تر، ریشه‌های عنوان جدید را باید در رویکردهای نوع اول و دوم که پیش‌تر اشاره شد، جستجو کرد.

شکل ۱. رابطه بین عنوان‌های قبلی رشته با عنوان جدید

حال، با توجه به آنچه اشاره شد، ضمن تأکید بر این نکته که نتایج این تحقیق به هیچ وجه به دنبال تأیید یا ردّ عنوان جدید رشته نیست، بلکه تلاشی است در جهت بیان واقعیت‌های مربوط به تغییر نام رشته و نقش خیل عظیم جامعه علم اطلاعات و دانش‌شناسی کشور در این تغییر که گوشه‌های از آنچه مکتوب و قابل دسترس بود، اشاره شد. افزون بر این، چنان‌که پیش‌تر اشاره شد، نقش اعضای کمیته برنامه‌ریزی در تغییر نام رشته انکارناپذیر است که زحمات آنها در مسیر تغییر نام رشته مشکور و جهدشان نزد خدای بزرگ مأجور باد.

منابع

- آزاده تفرشی، فریدون (۱۳۸۴). «طراحی برنامه درسی کتابداری و اطلاع‌رسانی»، کتاب ماه کلیات، ۹۰ و ۹۱، ص ۱۱۲-۱۱۷.
- ابراهمی، هوشنگ (۱۳۵۳). «از کتابداری تا دانش‌شناسی»، تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های دانشگاهی، ۴، ص ۱-۸.
- _____ (۱۳۵۴). «نقطه آغاز: گره کور آموزش دانش‌شناسی»، نامه انجمن کتابداران ایران، ۳۲، ص ۵۴۳-۵۵۴.
- _____ (۱۳۷۸). شناختی از دانش‌شناسی (علوم کتابداری و دانش‌شناسی)، تهران: کتابدار.
- اشرفی‌ریزی، حسن (۱۳۸۱). «اولین‌ها در دانش‌شناسی (علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی)»، تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی، ۴۴، ص ۶۰-۶۲.
- اصنافی، امیرضا (۱۳۸۷). «گاه‌شمار اطلاعات، ارتباطات و دانش‌شناسی در ۳۰ سال پیروزی انقلاب اسلامی ایران»، کتاب ماه کلیات، شماره ۱۴۳، ص ۳۹-۵۳.
- افشار، ایرج (۱۳۵۵). «دو توضیح»، نامه انجمن کتابداران ایران، دوره نهم، ۲، ص ۳۰۳-۳۰۷.
- افشارزنجانی، ابراهیم (۱۳۸۶). «نسبت میان خدمت، فن و علم»، فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۳۹، (۳)، ص ۱-۴.
- انصاری، نوش‌آفرین (۱۳۸۴). «آموزش کتابداری، فرصت‌ها و تهدیدها»، مصاحبه‌کننده: فرزاد دادرسی، کتاب کلیات ماه، ۹۰ و ۹۱، ص ۱۸-۲۴.
- باقری، منصوره (۱۳۸۴). «ضرورت بازنگری در برنامه آموزش کتابداری و اطلاع‌رسانی در دانشگاه‌های ایران (دوره‌های کارشناسی و کارشناسی ارشد)»، اندیشه‌های نوین تربیتی، ۲ و ۳، ص ۵۷-۷۰.

- بنی اقبال، ناهید و سید بلال سیدعلوی (۱۳۸۷). «تحلیل محتوای متون انگلیسی برای دانشجویان کتابداری و اطلاع‌رسانی، برای تعیین میزان پوشش موضوعی، پوشش واژگانی و پوشش سرفصل درس های تخصصی دوره کارشناسی»، پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی، ۱۹، ص ۷۷-۹۷.
- بنی اقبال، ناهید و حسین رضوی صدر (۱۳۸۹). «تحلیل محتوای متون تخصصی انگلیسی رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی و مقایسه با سرفصل های مصوب»، دانش‌شناسی، ۸، ص ۲۳-۳۴.
- بورکو، هارولد (۱۳۵۱). «دانش اطلاع‌رسانی چیست؟»، ترجمه حسین دانشی و پرویز مهاجر، نشریه فنی مرکز مدارک علمی، ۱(۱)، ص ۲-۸.
- بیگدلی، زاهد و زویا آیام (۱۳۸۲). «عوامل مؤثر در انتخاب رشته تحصیلی و تغییر نگرش دانشجویان کتابداری و روانشناسی بالینی در دانشگاه شهید چمران اهواز»، فصلنامه کتابداری، ۶(۲)، ص ۴۷-۶۶.
- ترکیان تبار، منصور (۱۳۸۶). «عوامل مؤثر بر گرایش به رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی در بین دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی»، مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات، ۱۸(۱)، ص ۱۰۷-۱۱۸.
- تهوری، زهرا (۱۳۸۵). «لزوم بازنگری در برنامه های آموزش کتابداری و اطلاع‌رسانی با توجه به نیازهای مهارتی جدید کتابداران»، مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات، ۶(۵)، ص ۱۴۳-۱۶۲.
- جعفری، زهرا (۱۳۸۷). «نشست های تخصصی اطلاعات، ارتباطات و دانش‌شناسی» (در بیست و یکمین نمایشگاه بین‌المللی کتاب تهران ۱۲-۲۲ اردیبهشت ماه، کتاب ماه کلیات، ۱۲۶، ص ۸۰-۸۷).
- جعفری مقدم، سعید و سوگل بینش پور (۱۳۹۱). «بازنگری محتوای برنامه درسی دوره کارشناسی رشته کتابداری و علوم اطلاع‌رسانی با هدف توسعه نگرش کارآفرینانه»، مطالعات برنامه درسی آموزش عالی، ۵، ص ۴۹-۶۸.
- جوکار، عبدالرسول و افشین حمدی پور (۱۳۸۰). «نیاز به تحول در برنامه های درسی کارشناسی کتابداری و اطلاع‌رسانی»، کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۱۴، ص ۹-۲۶.
- چشمه سهرابی، مظفر (۱۳۸۶). «علم اطلاعات: ریشه‌شناسی، موضوع، قلمرو و جریان های فکری»، در کتاب علم اطلاعات و جامعه اطلاعاتی، به کوشش احمد شعبانی و مظفر چشمه سهرابی، تهران: چاپار.
- خُزّی، عباس و نجمه سالمی (۱۳۸۲). «بررسی میزان همگونی تدریس مواد با تولید و هدایت آثار توسط اعضای هیئت علمی رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی در ایران»، روانشناسی و علوم تربیتی، ۶۷، ص ۴۷-۷۰.
- خُزّی، عباس (۱۳۶۹). «اطلاع‌رسانی: اصطلاحی نوبا مضمونی کهن»، دانشمند (ویژه‌نامه اطلاعات)، ۲۸(۴۱).
- _____ (۱۳۷۲). «مروری بر اطلاعات و اطلاع‌رسانی»، تهران: هیئت امنای کتابخانه عمومی کشور.
- _____ (۱۳۸۱). «اطلاع‌شناسی» در دایره‌المعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی، ج ۱، ص ۲۴۲-۲۴۴.
- _____ (۱۳۸۷). «درآمدی بر اطلاع‌شناسی: کارکردها و کاربردها، دما و کتابدار: تهران.
- _____ (۱۳۹۱). «علم اطلاعات را برای رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی پیشنهاد می‌کنم»، پایگاه تحلیلی خبری لیترا، ۱ اردیبهشت ۱۳۹۱.
- حسن‌زاده، محمد (۱۳۹۳). «بازنگری در علم اطلاعات و دانش‌شناسی»، کتاب ماه کلیات، ۱۹۸، ص ۳-۶.
- حسن‌زاده، محمد و زینب غیوری (۱۳۸۹). «دیدگاه جامعه کتابداری و اطلاع‌رسانی در خصوص تغییر در

- محتوا، آموزش و عنوان رشته»، تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی، ۱۶ (۳)، ص ۵۹-۸۵.
- حسن‌زاده، محمد؛ امید فاطمی و ابراهیم عمرانی (۱۳۸۸). مدیریت دانش و علوم اطلاعات: نپیوندها و برهم‌کنش‌ها (مجموعه مقالات همایش ملی). کتابداز: تهران.
- حیاتی، زهیر (۱۳۷۸). «مسائل آموزشی کتابداری و اطلاع‌رسانی در دانشگاه‌ها»، کتابداری و اطلاع‌رسانی، (۱)۲، ص ۳-۲۶.
- _____ (۱۳۸۳). «آموزش‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی در ایران: گذشته، حال، آینده»، مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات، ۵۷، ص ۲۵-۴۱.
- حیدری، غلامرضا (۱۳۸۷). «آشفته‌گی واژه‌شناختی در حوزه کتابداری و علم اطلاعات»، مطالعات کتابداری و علم اطلاعات، ۲، ص ۱-۲۴.
- _____ (۱۳۸۸). «بازنگری در تعریف کتابداری و اطلاع‌رسانی»، فصلنامه کتاب، ۸۷.
- _____ (۱۳۸۹). «تغییر نام و محتوای آموزشی حوزه کتابداری و علم اطلاعات بر اساس مفهوم هسته این حوزه و پارادایم غالب عصر حاضر: تدوین چارچوبی برای تفکر»، مطالعات کتابداری و علم اطلاعات، ۱(۶)، ص ۱۳۵-۱۶۵.
- _____ (۱۳۹۰). «آموزش کتابداری و علم اطلاعات در ایران: موانع و راهکارها»، کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۵۴، ص ۷۱-۱۰۶.
- خسروی، عبدالرسول (۱۳۹۰). «اسم رشته: نگاهی دیگر»، پایگاه تحلیلی خبری لیتنا، سخن هفته شماره ۲۲، ۲۲ فروردین ۱۳۹۰.
- دانشگاه اصفهان (۱۳۸۵). سرفصل و شرح درس‌های کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی گرایش مدیریت اطلاعات، مصوب تابستان ۱۳۸۵.
- داورپناه، محمدرضا؛ رحمت‌الله فتاحی و عبدالرسول خسروی (۱۳۸۸). «نظرسنجی از جامعه کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران پیرامون نام رشته و احتمال بازنگری در آن»، اطلاع‌شناسی، ۶(۲۴)، ص ۳-۳۲.
- دشتی نیشابوری، محمد (۱۳۸۳). «دانشورزی، نامی به گسترده‌گی دانش و پیشه کتابداری»، فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۳(۲۷)، ص ۹۵-۱۰۶.
- دنیانی، محمدحسین (۱۳۷۳). «تحلیل برنامه درسی و عملکرد دانشجویان کتابداری در گرایش علوم پایه» (مطالعه موردی)، پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، ۶، ص ۷۳-۹۴.
- _____ (۱۳۹۰). «پیش‌آگاهی برای اجرای برنامه جدید دوره کارشناسی کتابداری و اطلاع‌رسانی»، کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۵۵، ص ۵-۸.
- _____ (۱۳۹۰). «چالش‌های اجرای برنامه جدید دوره کارشناسی کتابداری: با تأکید بر درس‌های تازه»، کتاب ماه کلیات، ۱۶۶، ص ۲۰-۲۷.
- _____ (۱۳۷۹). «برنامه آموزشی دوره کارشناسی کتابداری و اطلاع‌رسانی: پیشنهادهایی برای تحول»، کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۱(۱)۳، ص ۱-۲۰.
- _____ (۱۳۸۵). «برنامه جدید کارشناسی ارشد علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی: گزارش یک طرح

- پژوهشی، «کتابداری و اطلاع‌رسانی»، ۹ (۴)، ص ۲۱-۴۵.
- دیانی، محمدحسین و همکاران (۱۳۷۲). «ارزیابی برنامه‌های درسی رشته کتابداری در سطح کارشناسی»، تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی، ۱۱، ص ۳۳-۶۴.
- ساروخانی، زهرا (۱۳۸۸). «سنجش میزان علاقه‌مندی دانشجویان کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه تربیت معلم تهران برای ادامه تحصیل در مقطع کارشناسی ارشد این رشته»، ماهنامه ارتباط علمی، ۳۱ (۳)، ص ۴۶-۵۰.
- شاپیرو، فرد (۱۳۸۷). «ابداع و تکامل اصطلاح علم اطلاع‌رسانی»، ترجمه علی مزینانی، پیام کتابخانه، ۹ (۱)، ص ۶۵-۶۷.
- شعبانی، احمد و مظفر چشمه سهرابی (۱۳۷۶). علم اطلاعات و جامعه اطلاعاتی، چاپار: تهران.
- شورای عالی برنامه‌ریزی آموزشی (۱۳۶۷). مشخصات کلی، برنامه و سرفصل دروس دوره کارشناسی ارشد (ناپیوسته) علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی. تهران: وزارت علوم تحقیقات و فناوری، مصوب ۱۳۶۵/۱۲/۹.
- _____ (۱۳۶۵). مشخصات کلی، برنامه و سرفصل دروس دوره کارشناسی ارشد (ناپیوسته) علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی. تهران: وزارت علوم تحقیقات و فناوری، مصوب ۱۳۶۵/۱۲/۹.
- _____ (۱۳۶۷). مشخصات کلی، برنامه و سرفصل‌های دروس دوره کارشناسی کتابداری. تهران: وزارت علوم تحقیقات و فناوری، مصوب ۱۳۶۷/۴/۱۴.
- _____ (۱۳۶۹). مشخصات کلی، برنامه و سرفصل‌های دروس دوره کارشناسی کتابداری (در شش گرایش). تهران: وزارت علوم تحقیقات و فناوری، مصوب ۱۳۶۹/۸/۶.
- _____ (۱۳۷۳). مشخصات کلی برنامه و سرفصل دروس دوره دکتری کتابداری و اطلاع‌رسانی. تهران: وزارت علوم تحقیقات و فناوری، مصوب ۱۳۷۳/۴/۲۶.
- _____ (۱۳۷۵). مشخصات کلی، برنامه و سرفصل دروس دوره کارشناسی کتابداری (در شش گرایش). تهران: وزارت علوم تحقیقات و فناوری، مصوب ۱۳۷۵/۶/۱۸.
- _____ (۱۳۷۸). مشخصات کلی، برنامه و سرفصل‌های دروس دوره کاردانی ناپیوسته علمی - کاربردی کتابداری و اطلاع‌رسانی. تهران: وزارت علوم تحقیقات و فناوری، مصوب ۱۳۷۸/۶/۱۴.
- _____ (۱۳۸۸). مشخصات کلی، برنامه آموزشی و سرفصل دروس دوره کارشناسی رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی. تهران: وزارت علوم تحقیقات و فناوری، مصوب ۱۳۸۸/۳/۳۱.
- _____ (۱۳۹۱). برنامه درسی مقطع کارشناسی ارشد رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی گرایش مدیریت اطلاعات. تهران: وزارت علوم تحقیقات و فناوری، مصوب ۱۳۹۱/۶/۱۹.
- _____ (۱۳۹۳). برنامه درسی دوره دکتری رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی. تهران: وزارت علوم تحقیقات و فناوری، مصوب ۱۳۹۳/۷/۶.
- _____ (۱۳۹۳). برنامه درسی دوره کارشناسی رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی. تهران: وزارت علوم تحقیقات و فناوری، مصوب ۱۳۹۳/۱۱/۲۸.

- طاهری، سیدمهدی و محمدعلایی‌آرانی (۱۳۹۱). «بررسی تطبیقی گرایش‌های رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی در کشورهای انگلستان، کانادا و آمریکا با ایران: با تأکید بر تأثیر آنها بر میزان تولید علم در عرصه بین‌المللی»، *فصلنامه دانش‌شناسی*، ۱۶، ص ۸۳-۹۶.
- علوم‌ی، طاهره (۱۳۸۰). ارزیابی وضعیت علمی رشته کتابداری اطلاع‌رسانی مقطع کارشناسی ارشد در دانشگاه‌های تربیت مدرس، تهران و علوم پزشکی ایران (۱۳۶۵-۱۳۷۳)، *روانشناسی و علوم تربیتی*، ۶۲، ص ۴۱-۶۶.
- فتاحی، رحمت‌الله (۱۳۸۴). «برنامه جدید کارشناسی ارشد علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی»، *کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ۳۰، ص ۲۶-۴۱.
- _____ (۱۳۷۹). «الگوی برای بازنگری و تجدید ساختار آموزش‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی در ایران با توجه به تحولات جدید در محیط اطلاعاتی»، *کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ۱۳(۱)، ص ۲۱-۴۴.
- _____ (۱۳۹۱). «تغییر نام رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی»، *پژوهشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی*، دوره ۲، شماره ۱، ص ۹-۱۱.
- فتاحی، رحمت‌الله؛ رضا رجبعلی بگلو و سمیه سادات آخشیک (۱۳۹۳). *گذری و نظری برگزیده، حال و آینده کتابداری و اطلاع‌رسانی در ایران*، نامه پاریس: شیراز.
- دایی، غلامرضا (۱۳۸۶). «کتابداری و اطلاع‌رسانی: در جست‌وجوی هویتی نو»، *فصلنامه کتاب*، ۴(۷۲)، ص ۱۷۵-۱۹۲.
- _____ (۱۳۸۸). «آیا کتابداری و اطلاع‌رسانی فقط منتظر تغییر نام است؟»، *پیام کتابخانه*، ش ۵۷، ص ۱۱-۳۲.
- _____ (۱۳۸۸). «آینده کتابداری و اطلاع‌رسانی»، *مجله کتابداری*، ۴۳(۴۹)، ص ۱۳-۳۴.
- _____ (۱۳۸۹). *مقدمه‌ای بر هویت کتابداری و اطلاع‌رسانی*، تهران: نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور.
- _____ (۱۳۹۱). «از کتابداری و اطلاع‌رسانی تا علم اطلاعات و دانش‌شناسی»، *تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی*، ۱۸(۲).
- فدایی، غلامرضا و الهام بومر (۱۳۹۰). «دانشکده کتابداری و اطلاع‌رسانی: گروه‌ها، رشته‌ها، گرایش‌ها و مقاطع تحصیلی پیشنهادی»، *تحقیقات کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاهی*، ۵۵، ص ۱۳-۲۵.
- کریمی، مهشید (۱۳۸۹). «اطلاعات، ارتباطات و دانش‌شناسی در مطبوعات»، *کتاب ماه کلیات*، شماره ۱۵۲، ص ۸۹-۹۲.
- کویکی، مرتضی (۱۳۸۲). «اطلاع‌رسانی، علم اطلاع‌رسانی، یا علم اطلاعات؟»، *فصلنامه کتاب*، ۱۴(۲)، ص ۷۰-۸۰.
- _____ (۱۳۹۰). «تغییر اسم رشته: نیازمند حرکتی از پایین به بالا»، *پایگاه تحلیلی خبری لیزنا*، سخن هفته، شماره ۲۵، ۱۲ اردیبهشت ۱۳۹۰.
- _____ (۱۳۹۱). «نام کتابداری و اطلاع‌رسانی مدت‌ها بود که با محتوای رشته همخوانی نداشت»، *پایگاه تحلیلی خبری لیزنا*، ۳ مهر ۱۳۹۱.

- لانکاستر، اف. دبلیو (۱۳۷۹). «برنامه درسی اطلاع‌رسانی در کشورهای توسعه یافته»، ترجمه لیلا مرتضایی، اطلاع‌یابی و اطلاع‌رسانی، ۱۶(۲-۱)، ص ۸۹-۹۲.
- مختاری، حیدر (۱۳۸۴). «برنامه درسی رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی در مقطع کارشناسی ارشد»، مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات، ۶۲، ص ۲۵-۳۲.
- مرادمند، علی (۱۳۸۵). «رابطه کتابداری و اطلاع‌رسانی پرستشی دیرینه»، اطلاع‌رسانی و کتابداری، ۱۳ و ۱۴، ص ۳۳-۴۸.
- مرتضایی، لیلا (۱۳۷۹). «بررسی تطبیقی وضعیت تحصیلات تکمیلی علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی در کشورهای انگلستان، آمریکا، هند و ایران»، پژوهشنامه پردازش و مدیریت اطلاعات، ۳-۴ (۳۴).
- مرتضایی، لیلا (۱۳۸۳). برنامه درسی گرایش اطلاع‌رسانی.
- ملک احمدی، پریسا؛ نیره سادات سلیمان زاده نجفی و بهاره آتش پور (۱۳۹۰). «آیا لازم است نام رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی در ایران تغییر کند؟»، کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۱۴(۴)، ص ۷۱-۹۰.
- مهرداد، جعفر (۱۳۸۳). برنامه درسی مدیریت اطلاعات و سیستم‌های اطلاعاتی و ارتباطی (طرح تحقیقی). دانشگاه شیراز.
- نشاط، نرگس (۱۳۹۰). «ضرورت تفکر فراشته‌ای در مطالعه علم اطلاعات»، پژوهشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۲، ص ۱۱-۲۸.
- نصیری، ماریا؛ محمد حسین پور و عبدالحمید معرف زاده (۱۳۹۰). «بررسی سرفصل برنامه تحصیلی دوره کاردانی رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی در آموزش عالی ایران»، پژوهش در برنامه ریزی درسی، ۳۱(۳)، ص ۷۷-۸۸.
- نوروزی، علی‌رضا (۱۳۸۷). «پیشنهاد یک استاد کتابداری و اطلاع‌رسانی: برنامه آموزش کتابداری ایران اصلاح شود»، اطلاع‌یابی و اطلاع‌رسانی، ۸، ص ۱۰.
- نوکریزی، محسن (۱۳۷۵). «روزآمد بودن منابع رشته کتابداری در کتابخانه‌های دانشگاهی»، مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات، ۲، ص ۶۳-۷۰.
- _____ (۱۳۸۳). «بررسی برنامه‌های درسی کارشناسی کتابداری و اطلاع‌رسانی»، کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۲۶، ص ۳-۱۷.
- هاشمی، ابوالفضل (۱۳۷۹). واژگان کتابداری و اطلاع‌رسانی (واژگان دانش‌ورزی و دانش‌شناسی) شامل واژگان کتابداری، اطلاع‌رسانی، و اصطلاحات مرتبط در حوزه‌های چاپ، نشر، صحافی، رایانه، شبکه و... دبیزش: تهران.
- همایش چالش‌های علم اطلاعات (۱۳۸۶). خلاصه مقالات همایش چالش‌های علم اطلاعات ۹ و ۱۰ خرداد ۱۳۸۶. زیر نظر احمد شعبانی، دبیر علمی: مظفر چشمه سهرابی. اصفهان: دانشگاه اصفهان.